

דפי עמיות 24
ניסן 5779 / אפריל 2019

**חינוך לעמיות בישראל –
מחזון למעשה**

דפי עמיות 24
ניסן 5779 / אפריל 2019

**חינוך לעמיות בישראל -
מחזון למעשה**

חינוך לעמיות בישראל - מחזון למעשה

דכי עמיות המהדורה העברית

עורך: שלומי רביד

עיצוב והפקה: סטפני ורותי

הודפס בישראל, 2019

יוצא לאור ע"י המרכז לחינוך לעמיות יהודית

info@jpeoplehood.org

ראשיתה של מהדורה זאת הייתה במפגש, ראשון מסוגו, של ארגונים העוסקים בחינוך לעמיות יהודית שהתקיים באוניברסיטת חיפה. במפגש הוצגו המיזמים הבולטים בתחום בימים אלה וגם חלק מהאתגרים העומדים בפני העוסקים המלאכה. אחת המסקנות של הדיון הייתה כי ראוי לחשוף בפני פעילי החינוך לעמיות, מקבלי ההחלטות והציבור הרחב הן משהו מהיקף העשייה המתבצעת בשטח היום, הן את החזון שמניע את הפעילות והן את אתגרי השדה.

מהדורה זאת של **דפי העמיות** (The Peoplehood Papers) מוקדשת אם כן לנושא של **חינוך לעמיות בישראל - מחזון למעשה**. מעבר לרצוננו להציג בפני הקוראים דוגמאות מפסיפס הארגונים העוסקים בנושא שאלנו את הכותבים:

- מה הוא החזון המוביל אתכם?
- מה הם האתגרים שאתם מתמודדים איתם מול אוכלוסיות היעד שלכם?
- מה הן התשובות ודרכי ההתמודדות?
- כיצד זה מתורגם לרמת תכניות העבודה ותכניות הלימודים?
- אם יש כבר התנסות בפועל, מה ניתן ללמוד ממנה?
- מה חסר ומה דרוש על מנת להצליח?

מטרת אסופה זאת היא לאו דווקא לספק את כל התשובות לשאלות חיוניות אלה, אלא לפתוח שיח סביב נושא, שכל הכותבים משוכנעים שהוא בנפשנו כעם וכמדינה. שאלת הזיקה של הדור הבא לעם ולעמיות היהודית נוגעת ישירות לעתיד זהותנו המשותפת. אין גם ספק שהיא עוברת טלטלות ושינויים בעשורים האחרונים. כל אלה מחייבים התמודדות קונספטואלית ופיתוחן של יוזמות חינוכיות ושל כלים חינוכיים מעודכנים ואפקטיביים. נשמח לקבל את תגובותיכם והערותיכם ל: info@jpeoplehood.org

ברצוני להודות לכותבים, לפדרציית ניו-יורק על תמיכתה במיזם ובפרסום, למרכז לחינוך יהודי של אוניברסיטת חיפה שיזם את הכנס ולארגונים שחברו לרשת לקידום החינוך לעמיות בישראל.

בחודש ניסן נולד העם היהודי. זהו בהחלט המועד הנכון לזכור - והגדת לבנך ביום ההוא, לשאול קושיות - מה נשתנה הלילה הזה? וברוח האביב לקדם לבלוב, התחדשות ופריחה בעם היהודי.

חג שמח,
שלומי רביד

תוכן העניינים

- 6..... עמי-UNITY - יוזמה להיכרות העם היהודי
פנינה אגניהו ושירלי גיל-רייז
- 10..... צריך שניים לטנגו - חיזוק הקשר בין ישראלים ויהדות העולם
נעמה אור ומיכל גוטמן
- 13..... הולך ומתעצם הדור
ליאת כהן-רביב
- 17..... חלון אל השדה
נגה כוכבי
- 21..... חינוך לעמיות בישראל - מחזון למעשה.
יובל סדי
- 24..... "ההזדמנות האחרונה": חינוך לעמיות יהודית בקרב סטודנטים בישראל
אלון פרידמן
- 27..... ההתחדשות הרעיונית של מוזיאון העם היהודי בבית התפוצות.
איתמר קרמר
- 30..... חינוך לעמיות בישראל - מחזון לפיתוח שדה חינוכי
שלומי רביד
- 34..... 'עם בונה צבא בונה עם': אתגר החינוך לעמיות בצה"ל
עדיאל שפירא
- 37..... תנועות הנוער בישראל: עם הפנים לעם היהודי.
רועי תשובה ואילן אזרחי

עמי-UNITY - יוזמה להיכרות העם היהודי

רשת שותפויות בהובלת הסוכנות היהודית

פנינה אגניהו ושירלי גיל-רייז

מה הוא החזון המוביל אתכם?

עם הקמתה של מדינת ישראל כבית הלאומי של העם היהודי וצמיחתה המואצת של קהילה יהודית ייחודית בתוך גבולות המדינה, נוצר האתגר לתנועה הציונית של שימור תחושת האחדות והשותפות בין בני הקהילות היהודיות בישראל ובתפוצות כך שכל יהודי באשר הוא יראה בישראל את ביתו. אתגר זה רק מתעצם והולך נוכח השינויים הדמוגרפיים והתרבותיים בעולם היהודי, ואף החריף לאחרונה נוכח המשבר שנוצר בין מקבלי החלטות בישראל ויהדות התפוצות סביב מתווה הכותל ובתי הדין לגיור. לאור אתגרים אלו, יצאה הסוכנות היהודית בתכנית רחבת היקף שמטרתה לחשוף בפני אוכלוסיית הצעירים בישראל את פניה השונות של יהדות התפוצות ומגוון הזהויות שניתן למצוא בה, ובכך לתרום ולהיתרם מקשר הדדי ומשמעותי בין בני נוער, צעירים וצעירות, מחנכים ומחנכות ובין עמיתיהם ביהדות התפוצות.

חזון היוזמה הוא להעניק לצעירים ובני נוער יהודים, מקהלי יעד מגוונים בחברה הישראלית כולל מרכז ופריפריה, דתיים וחילוניים, תלמידים במסגרות הפורמליות והבלתי פורמליות, ידע, כלים ומושגים חיוניים ליצירת דיאלוג מצמיח ומכבד עם מגוון הזהויות של העם היהודי. הם ילמדו ויכירו את הקשר הערכי וההיסטורי המחבר בינם לבין יהודי התפוצות, ואת מגוון הביטויים הלגיטימיים של חיים יהודיים ברחבי העולם.

זאת אנו מבקשים ליישם באמצעות תיאוריית השינוי אשר טוענת כי ידע מוביל לעניין, עניין מוביל לחיבור וחיבור בסופו של דבר מוביל למחויבות. במילים אחרות, ההבנה היא כי חשיפה לתכני עמיות יהודית, הגברת המודעות לזרמים השונים בעם היהודי והעלאת המודעות ליחסי ישראל והתפוצות, תביא להכרות מעמיקה של צעירים ישראלים עם הקהילות בתפוצות ומכאן ליצירת תחושת שייכות ומחויבות לעם היהודי.

מה הם האתגרים שאתם מתמודדים איתם מול אוכלוסיות היעד שלכם?

על מנת להגיע באופן ישיר ומסודר אל המספרים הגדולים של אוכלוסיית היעד שלנו, צעירים בגילאי 25-7, הבנו שעלינו להתחיל עם צמרת ההנהגה של הארגונים אשר מכילים בתוכם את המסה הקריטית של צעירים אלו. לפיכך, **התחלנו ביצירת רשת שותפויות אסטרטגית עם ארגוני גג חינוכיים בחברה הישראלית אשר נועדה ליצור תשתית מקצועית להטמעת תכני עמיות יהודית באופן אינטגרלי בתכנית החינוכית השנתית**. ארגוני גג אלו מכילים בתוכם מאות אלפי צעירים ישראלים, ובכדי שנוכל להטמיע היכרות עם העם היהודי באופן נרחב וסיסטמי ברמה הארצית, ראשית יש לייצר מסגרת מובנת של Train The Trainers ולהכשיר את ההנהגה והצוותים של אותם ארגונים.

במהלך העבודה על בניית התשתית זיהינו כי הקרקע מוכנה לפעולה. הארגונים אליהם פנינו זיהו את הנושא כחשוב, וקיבלו בזרועות פתוחות את החזון להגברת ההכרות עם העם היהודי כחלק מהתכנית החינוכית שלהם. עם זאת, זיהינו מספר אתגרים:

• **ככלל, צעירים יהודים בישראל אינם מודעים ומבינים את העולם היהודי כיום, אינם מודעים למציאות חייהם של יהודי העולם ואינם עוסקים בשאלה כיצד מציאות זו מתקשרת אליהם.**

- על אף שהגדרנו בתחילת הדרך את קהל היעד שלנו (צעירים יהודים בגילאי 25-7, במסגרות חינוך פורמליות ובלתי פורמליות), גילינו כי ישנה שונות גדולה בין קהלי היעד, וכי אף בתוך כל ארגון גג המנעד הוא רב. אתגר זה דורש מאתנו חידוד, הבחנה והתאמה של תכני העמיות באופן פרטני לכל קבוצה איתה אנו באים במגע.
- מודל ההפעלה שלנו, כלומר בניית רשת שותפויות דרך ארגוני גג שמאגדים בתוכם את קהל היעד המרכזי שלנו, אמנם עוזר לנו להגיע בצורה מהירה וקלה יחסית למספרים גדולים של מוטבים, אך מאידך אינו מאפשר לנו להגיע ישירות למשתתפי הקצה, ולמעשה מונע מאתנו לבחון מקרוב את מידת ההטמעה וההשפעה של התוכן באותם ארגונים.

על מנת לענות על אתגרים אלו יישמנו יחד עם כל אחד מן השותפים האסטרטגים שלנו את דרכי הפעולה הבאות:

- Train the Trainers – הכשרת אנשי התוכן וצוות ההנהגה המוביל של כל ארגון
- פיתוח תוכן – סיוע לארגונים לפתח מערכי תוכן בהתאמה לקהלי יעד שלהם
- בניית משלחות – יצירת אינטראקציה בין אנשי חינוך ישראלים לאנשי חינוך יהודים בתפוצות על מנת לשתף במודלים חינוכיים שונים ולהעניק הכרות מקרוב
- מפגשים בין צעירים ישראלים ליהודים מן העולם בישראל

על מנת לבסס שפה משותפת סביב עולם התוכן חלקנו עם כל אחד מן השותפים האסטרטגיים שצוינו לעיל את עקרונות המסר החינוכי שלנו שהינם:

1. קיים עם יהודי מחוץ לגבולות ישראל שכל צעיר יהודי ישראלי הוא חלק בלתי נפרד ממנו.
2. העם היהודי מורכב מעשרות רבות של קהילות המפוזרות ברחבי כל העולם, גדולות וקטנות, ותיקות וצעירות. לקהילות אלו משמעות, כוח, עוצמה ולגיטימציה.
3. על אף ריבוי הדעות ומגוון הזהויות בעולם היהודי, יש משמעות מיוחדת להיותנו בני עם אחד, אחים ואחיות במשפחה גלובלית גדולה וייחודית.
4. במשפחת העם היהודי יש שונות בין קבוצות ויחידים, אך עדיין מדובר במשפחה אחת. משפחה מסוגלת להכיל קולות שונים ולהכיר בלגיטימציה השווה שלהם.
5. מדינת ישראל היא הבית של העם היהודי כולו וכל אחד צריך להרגיש כאן בבית.
6. החובה על כך שכל יהודי יוכל להרגיש בבית היא חובה הדדית המוטלת על כולנו.

העקרונות משקפים סדר התפתחות לוגי, החל מהתבונה הבסיסית ביותר של היותנו חלק מקולקטיב, ועד הבנה והפנמה של האחריות המוטלת עלינו מתוקף כך כאזרחי מדינת ישראל. כחלק מתהליך העבודה נערכה התאמה של המסרים החינוכיים לכל קהל יעד בנפרד בהתאם לרמת הידיעה וההיכרות שלו עם הרעיונות הללו.

אם יש כבר התנסות בפועל, מה ניתן ללמוד ממנה?

יצאנו לדרך לפני כשנה עם הבנה עמוקה של החוסר בעיסוק בנושא העמיות בקרב המספרים הגדולים של הצעירים בישראל. בשנה זו למדנו כי ישנה חשיבות רבה להטמעת תכני עמיות יהודית באופן מובנה, מעבר להנלאת מודעות וחשיפה בלבד. מרבית הארגונים הקצו תפקיד ייעודי בארגון שימש כרכז עמיות יהודית, דבר המאפשר בניית תשתית מקצועית ותכנית לתחום העמיות היהודית בתוך הארגונים, ומבטיח פיתוח יכולת עצמאית להטמעה ארוכת טווח של הנושא כחלק אינטגרלי מתכנית הלימודים של הארגונים השותפים.

במסגרת החינוך הפורמלי יצרנו שיתוף פעולה משמעותי עם משרד החינוך במסגרת לימודי תחום דעת: תרבות יהודית ישראלית הפועל בכיתות א' - ט'. במסגרת שותפות זו התגבשו שתי תכניות מרכזיות: פיתוח תוכן ומערכי שיעור בהתאמה לשכבות גיל, בנושאים כגון עמיות יהודית, זהות יהודית, הקשר שלי עם התפוצות ועוד; תכנית להכשרת מנהלי בתי ספר ממלכתיים אשר אושרה לחמש השנים הקרובות, במסגרתה כ-300 מנהלי בתי ספר יקבלו הכשרה מתמשכת בנושא עמיות יהודית, יצאו לביקור בן שבוע לקהילה יהודית בצפון אמריקה וירכשו כלים מתאימים להטמעת תכני עמיות יהודית בבית ספרם. בנוסף לשותפות עם משרד החינוך,

הסוכנות היהודית הייתה שותפה למהלך ראשוני ברשת בתי הספר של אמ"ת במסגרתו הוכשרו מורים ורכזים לפיתוח תוכן מותאם לכלל השכבות.

במקביל לחינוך הפורמלי הנענו מהלך כולל גם בתחום החינוך הבלתי פורמלי בישראל. זיהינו את מועצת תנועות הנוער ומועצת ארגוני הנוער כארגוני גג מרכזיים בעלי פוטנציאל פנומנלי להשפיע על בני נוער בעלי רקעים מגוונים גאוגרפית, אידיאולוגית וחברתית.

בהמשך הספירלה, פנינו אל מועצת המכינות הקדם צבאיות לייצור שיתוף פעולה נרחב עם חניכי כלל המכינות בישראל. הזמנו את התאחדות הסטודנטים והלל ישראל להיות שותפים מרכזיים הפועלים במרחב האקדמי בקרב סטודנטים.

יחד עם ההישגים בהקמת היסודות המבניים, למדנו כי בכדי להגיע לרבדים משמעותיים בארגונים אשר לא עסקו לפני כן בנושא באופן שיטתי, וכן בכדי ליצור שפה ועקרונות משותפים בין כלל הארגונים על אף השונות והגיוון, יש לתת דגש על המסגרת התאורטית, המתודות והחומרים הפדגוגיים אשר כמעט ואינם קיימים בשפה העברית. לפיכך, צרפנו לאחרונה לצוות היוזמה איש תוכן ברמה ארצית, מקצועי ומנוסה בתחום העמיות יהודית, שילוה את הארגונים בפיתוח תוכן הולם לכל ארגון וארגון, וכן יעמוד על יצירת שפה משותפת ואחידות במסדרים בין כלל השותפים. כזרז נוסף, אנו מתחילים להתמקד ביצירת מאגרים נוספים של ידע ותוכן, ובניית ימי עיון מרוכזים לארגונים בכדי לסייע לאנשי התוכן בארגונים השותפים בהטמעת הנושא. היום בחברה הישראלית, תחום העמיות היהודית כפרופסיה היא בגדר ארץ שטרם נחקרה.

אנו מקווים ומאמינים שהצעדים המובנים של יוזמת עמיוניטי הם מחולל שינוי במובן זה.

יוזמת עמיוניטי מתקיימת בתמיכת פדרציית ניו יורק ו-JFNA

שירלי גיל-רייז היא מנהלת אופרטיבית של יוזמת עמיוניטי, הסוכנות היהודית.

פנינה אגניהו היא מנהלת ממשקים ואסטרטגיה, ביחידה לאסטרטגיה תכנון ותוכן של הסוכנות היהודית

צריך שניים לטנגו

חיזוק הקשר בין ישראלים ויהדות העולם

נעמה אור ומיכל גוטמן

בין ישראל ויהדות העולם קיים פער מדאיג המהווה אתגר טעון עבור העולם היהודי. מדובר בפער סוציולוגי, תרבותי ואתי הולך וגדל המסכן את אחדות העם היהודי ועתידו ואת תפקידה של מדינת ישראל כביתו הלאומי.

מרכיב חשוב בהתמודדות עם אתגר זה הוא הגברת העניין, ההבנה והערכה הישראלית לחיים היהודיים בתפוצות. עד כה, סוגיה מרכזית זו לא עמדה במוקד תשומת הלב על אף חשיבותה וחיוניותה לקידום מערכת יחסים קרובה יותר, משמעותית וברת קיימא בין יהודי ישראל ויהדות העולם.

כיום ישנם 14.5 מיליון יהודים ברחבי העולם. 45% מהם חיים בישראל, 39% בארצות הברית והשאר במדינות אחרות ברחבי העולם. בניגוד להזדמנויות של יהודים מרחבי העולם להכיר ולהתחבר לישראל באמצעות תכניות ומאמצים רבים הקיימים בנושא, לישראלים יש הרבה פחות הזדמנויות להכיר את יהדות העולם. כיצד ניתן לצפות לתחושת קשר, שייכות, חיבור, כבוד ואחריות כלפי המשפחה המורחבת שלנו בעולם ללא ידע, עניין ונכונות ליצור היכרות קרובה יותר?

מדינת ישראל נוסדה כמדינה יהודית ודמוקרטית - בית עבור העם היהודי כולו. הגדרה זו מעוררת דיונים ומעלה שאלות בנוגע למשמעותה. אך ללא ספק, בכדי לממש ייעוד זה של המדינה, נדרש לחזק את תחושת השייכות לנרטיב המשותף, לחזק את תחושת העמיות בקרב ישראלים, כמו גם את המחויבות של יהודי ישראל כלפי העם היהודי כולו.

בישראל, מוגדרת הזהות היהודית בעיקר בהקשר הדתי, במונחים של "דתי", "מסורתי" ו-"חילוני". ככזאת, היא הפכה להיות נושא מעורר מחלוקת בחברה הישראלית במקום להוות אבן בניין מרכזית לעמיות יהודית ובסיס למימוש המטרות שלשמן מדינת ישראל נוסדה. בני הדור הצעיר של יהודים בישראל נולדים לתפישה מקטבת לגבי מהותה של זהות יהודית, תפישה החסרה הבנה והקשר רחב יותר לגבי משמעות ההשתייכות לעם יהודי גלובאלי. ישראלים רבים מתחנכים לאור הנרטיב ש"עם ישראל יושב בציון" ורעיון "שלילת הגולה" עדיין מאוד נוכח. פעמים רבות השקפה זו מובילה יהודים ישראלים להתייחס בביטול לחשיבות ולרלוונטיות של קהילות

יהודיות בעולם במקום להעריך את המגוון והחיוניות שיש בחיים יהודים מחוץ לישראל, להפחית את האדישות ולעיתים אף את הניכור, ולאמץ פרדיגמה חדשה של הזדהות, קשר משמעותי והשראה הדדית. אנו זקוקים האחד לשני על מנת לחזק את החיבור בין ישראל ויהדות העולם כנכס אסטרטגי לעם היהודי, להבטחת עתידו ולקיומה של מדינת ישראל כמדינה חזקה ויציבה, יהודית ודמוקרטית. לפיכך, המאמצים לשינוי הפרדיגמה ולבניית חברה ישראלית בה הדור הבא חש קשר עמוק ליהדות העולם ומעורבות גבוהה בהיבטים המחזקים את הקשר, הינם הכרחיים היום יותר מתמיד.

לצערנו הדרך עוד ארוכה.

מחקרים מראים ש-56% מהישראלים חושבים שהיהודים בישראל הם אומה נפרדת מהיהודים בתפוצות, ומספר הזה הלך וגדל בעשור האחרון (מרכז גוטמן לחקר דעת קהל ומדיניות). בנוסף, 78% מהיהודים הישראלים חשים שהם יודעים יותר על יהדות ומשמעותיים יותר לעולם היהודי מאשר יהודי ארה"ב. (פרופ' ס. כהן ואחרים, 2018).

על מנת לקדם חזון זה, אנו מאמינות שנדרשים הצעדים הבאים:

- חיזוק התודעה בקרב ישראלים לעמיות יהודית ואת ההערכה לביטויים מגוונים של חיים יהודים מחוץ לישראל באמצעות קיום מפגשים וחוויות בינאישיות אשר ירחיבו את הידע, יגבירו את הרגש ויבנו מחויבות לפעולה.
- קידום דו שיח פנים-ישראלי אשר יגביר את העניין הציבורי ואת האקטיביזם האזרחי בסוגיה זו וישפיע באפיקים שונים על המדיניות וההתנהלות של המגזר הציבורי בתחום יחסי ישראל-יהדות העולם.

ישנם כיום מאמצים ומשאבים ניכרים אשר כבר מושקעים במשימה זו. אך למרות זאת, פעולות ומחקרים רבים שבוצעו לאחרונה ביוזמת הפדרציה היהודית של ניו יורק, קרן רודרמן וה-INSS, מכון ספיר, מכון ראות ונוספים, הראו שתחום זה עדיין חסר שפה משותפת, השפעה ברת מדידה, פלטפורמת המשך (Follow-Up) מכוונת מטרה ומערכת תכלול ותיאום בהיקף נרחב, הנדרשים על מנת לייצר שינוי משמעותי, בר קיימא, יעיל ואפקטיבי.

אנו נמצאים בנקודת זמן המחייבת פעולה ומאופיינת בהתעוררות ובשלות בקרב גופים וארגונים רבים, כפי שלא היה בעבר. עכשיו הזמן לפעול על סמך התובנות והתצפיות הללו ולהקים פלטפורמה ארגונית אשר אינה משתייכת לארגון, מגזר או קבוצה מסוימת אשר תוביל את המאמץ האמור על בסיס גישה של של קולקטיבי אימפקט (Collective Impact).

אנו מציעות כי הפלטפורמה הזו (ארגון גג) תפעל בארבעה מאמצים מרכזיים:

1. בנייה והקמה של תשתיות משותפות לכלל השחקנים: סדר יום ומטרות, ניהול ידע, אסטרטגיות פעולה והערכה של התהליך ותוצאותיו.

2. השקה של תוכניות "בשלות ליישום" ומינוף של תוכניות קיימות: תוכניות שהוקמו והופעלו תחת מגוון של ארגונים ממגזרים שונים הפועלים בשיתוף פעולה תוך מימוש ומינוף של השקעות ונכסים קיימים. לרבות זיהוי והנעה של סוכני שינוי פוטנציאליים לפעול ולהרחיב את השפעתם לטובת המטרה בתוך מעגלי ההשפעה שלהם.

3. יוזמה והטמעה של פעילויות חדשות: קידום של יוזמות המגיעות מלמעלה למטה או מלמטה למעלה (Top-Down, Bottom-Up) במסגרת חממת חדשנות המעניקה תמיכה משלב הייזום ועד שלב ההטמעה, על פי הצורך. היוזמות יפנו לקהלים וצרכים חדשים כולל הזדמנויות לחשיפה ציבורית רחבת היקף.

4. הפעלה של מערך תקשורתי אסטרטגי (מיצוב ויחסי ציבור): נוכחות דיגיטלית ותקשורתית נרחבת, מינוף הזדמנויות מדיה קיימות וחדשות על מנת להעלות את המודעות ולהגביר את המעורבות והעניין בחברה הישראלית.

התבססות על תשתיות והזדמנויות קיימות במסגרת תכניות המשך, כמו גם חשיבה על מפגשים ופרויקטים משותפים חדשים והחשיפה לנושא במגוון תחומי חיים (חינוך פורמלי ובלתי פורמלי, תקשורת ומדיה, מדיניות ציבורית ועסקים וכו'), בדרכים שונות ובאופן מצטבר, יעמיקו את הקשר והחיבור ויגבירו את ההשפעה בקרב חלקים נרחבים ומגוונים בחברה. בנוסף, ניתן יהיה להציע לישראלים שכבר השתתפו בתוכניות בהן נחשפו ליהדות העולם, מספר הזדמנויות לתוכניות המשך ומעורבות ב"חזית הביתית" שלהם ליצירת השפעה מתרחבת (Ripple Effect).

ייעודו של המאמץ הקולקטיבי הנחוץ הזה הוא להביא לשינוי של תפיסות, תובנות והתנהגויות בחברה הישראלית. שינוי זה יכלול אימוץ של שיח הדדי בין שותפים שווים בעם היהודי המשלימים זה את זה. הפרדיגמה החדשה הזו, המבוססת על דיאלוג חברתי מכובד והמושגת על ידע והכרות, יביא בהדרגה ובהתאמה לשינוי בדעת הקהל ובמדיניות הממשלתית הרלוונטית. כתוצאה מכך, על בסיס פעולות מצטברות ובונות, מערכות יחסים חזקות והדריות יותר יייתבססו ויעמדו במבחן הזמן.

נעמה אור ומיכל גוטמן הינן מנהלות בכירות בעלות ניסיון נרחב במסגרות ציבוריות וקהילתיות הן בישראל והן בארה"ב. הן מאמינות ומיישמות את הרעיון של שיתוף פעולה בין כלל השחקנים על מנת להשיג מטרות ולקדם את שדה הפעולה שלהן. שתיהן ילידות ישראל אשר התגוררו בארה"ב שנים רבות. בשנים האחרונות הן מנהלות, ביחד ולחוד, ארגונים ותוכניות המכוונים לבנות ולחזק קשר משמעותי בין ישראלים, ישראלים-אמריקאים ויהדות ארה"ב.

הולך ומתעצם הדור

ליאת כהן רביב

40 שנה במדבר, 38 שנים לאחר הגדרת הזהות הלאומית המשותפת במעמד הר סיני, בשנת 1272 לפני הספירה, עמד העם היהודי מאוחד! בפעם האחרונה...

במאורע כמעט אגבי השבטים גד וראובן יוזמים את הפיצול היהודי הראשון עם בקשתם להישאר מעברו המזרחי של הירדן, ומניחים את היסודות לעם המפוזר בתפוצות מראשיתו ועד היום.

כתגובה למציאות הזאת אנו, כמחנכים יהודיים, נדרשים לטפל באתגר הולך ומתעצם המבקש למצוא את הכלים הנחוצים ליצירת ממשקים אותנטיים שיאפשרו לפרטים וקהילות לקיים מערכות יחסים משמעותיות בעידן הנוכחי. לא פשוט! בעיקר כי 3000 שנה הביאו עימן שונות מהותית ועמוקה שלא הייתה פה קודם.

כמחנכים במאה הנוכחית אנחנו מתמודדים עם שונות הנעוצה בהבדלי תרבות ושפה, בסולם ערכים מנוגד, בהבדלים מהותיים בין אתגרי הקיום היומיומי, בתפיסות משתנות לגבי מיקומה של ישראל ועוד. התמהיל של כל אלה מוביל לתפיסות עולם מנוגדות שאנו נצמדים אליהן, לעיתים באופן כוחני וקולני וככל שחולף הזמן זה אך מחמיר. יש שיטענו שב-2019 חצי שבת המנשה כמעט ולא מזהה את החצי השני.

תכנית עמיתי דילר היא תכנית שנתית לבני נוער יהודים בגילאי 18-15 מחמש יבשות ו-32 קהילות שונות. עבור רובם אנחנו אלה שיוצרים ומאפשרים חוויה ראשונית של בניית מערכות יחסים גלובאליות. אחד היתרונות שלנו הוא שאוכלוסיית היעד המופלאה הזו טרם נשבתה בזרועותיה החונקות של פוליטיקה ארגונית-מדינית, כך שאנו נהנים מגמישות מחשבתית מרשימה ויכולת אותנטית לומר: ואללה? לא חשבת על זה קודם!

יחד עם זאת, אנחנו מוצאים את עצמנו מאותגרים סביב השיח הספציפי הזה שנקרא ע מ י ו ת כבר בנקודת ההתחלה.

האתגר הראשון הוא אתגר אובייקטיבי, כזה שאנו נתקלים בו בכל פעם שמנסים להנחיל קונספט מורכב, כזה שקשה להגדיר. כמו עמיות.

אז אנחנו יכולים לטעות בניסיונות להסביר את טעמו של תפוח ברצף של סדנאות אינטראקטיביות, מגובות במצגות מולטי מדיה פורצות דרך בליווי פאנל חקלאים ציוניים ומעוררי השראה תוך כדי סיור במשרדים הראשיים של אפל. או שנגיש להם תפוח ושייקחו ביס!

אני בעד הפרקטיקה בעיקר כי זה מאפשר להשקיע את כל האנרגיה שחסכנו מהשלב המקדים במה שחשוב באמת: ליהנות מהביס הזה ולעבד יחד את מה שהוא גרם להם להרגיש, לחשוב ולעשות!

רוצה לומר: בעמיתי דילר לא מלמדים עמיות כקונספט - אנחנו עושים עמיות!

האתגר השני הוא אתגר עקרוני, כזה שאנו נתקלים בו בכל פעם שאנו מעצבים מסע אישי/קהילתי/ארגוני שיש בו אג'נדה: אנו חייבים לוודא שהמסע הזה נאמן ומתכתב עם המציאות המורכבת מבלי לנסות לרכך אותו כדי שיהיה יותר נגיש, פחות מאיים וקל לעיקול.

זה כמו להוציא את הזאב מהסיפור של כיפה אדומה כדי שיהיה יותר פוליטיקלי קורקט וכשזה מגיע לעמיות זה ממש לא עובד כי יש שם זאב רציני. הזאב הוא הדיסוננס המובנה, הוא הסתירה בין האידיאל המניע את השיח הזה: השאיפה לאחד, לטשטש את השוני, להדגיש את היחד ולצאת ממנו שלובי ידיים לעבר האופק המשותף, אל מול המציאות הפחות רומנטית שתוארה בפסקה הפותחת.

אם אנחנו רוצים לגדל פה דור שיצליח להתמודד עם השונות אל לנו להתעלם, להקטין או לבטל אותה. ההפך הוא הנכון: עלינו ללמד אותם לחגוג את הגיוון, להודות על השונות ויותר מכך: להתמקד במתן כלים שיאפשרו להם לנהל ולמנף אותה!

כשעובדים עם הדור הנוכחי זה עוד יותר חשוב, כי הם חכמים מאתנו. אי אפשר לעבוד עליהם וגם לא צריך כי מבחינתם הזאב הוא שעושה את הסיפור למעניין. אחרת זה סתם ילדה עם קפוצ'ון אדום שמסתובבת ביער.

האתגר השלישי הוא האתגר של המילניום החדש: המילניום בו האינדיבידואל לכאורה מנצח את הקולקטיב ומחנכים שמדברים בשפה קהילתית צריכים להתאמץ קצת יותר מבעבר. הצעירים שלנו דוהרים ברכבת הרים סוליסטית של קרונות בודדים, משוכנעים שככל שהם יגבירו את המהירות הם יגיעו גבוה ורחוק יותר. ואנחנו מצקצקים בלשון בספקנות ומודים על זה שהקמנו את מדינת ישראל בימים בהם המודל האנושי נשען על שותפות בקטע קיומי, כי אם היינו נדרשים לכך בעידן הנוכחי ... מי יודע?!

אז בעמיתי דילר הפסקנו לעשות את זה, את הצקצוקים זאת אומרת, בעיקר כי בעשור האחרון עבדנו עם אלפי בני נוער מכל העולם שמרגישים שהם נדחפו לקרון הזה על ידינו המבוגרים, ההורים שבנו את הרכבת ונהנים להתלונן עליה.

בעידן בו המורכבות האובייקטיבית בבניית זיקה של שותפות ייעוד מועצמת, אני מאמינה שלנוער של 2019 מתחיל להיות בודד. אני חווה אותם כדור שחוזר לחפש את השייכות ואת היחד. ויותר מזה: אם כבר שייכות וביחד אז הם מעדיפים שזה יהיה דרך פלטפורמות שמאפשרות להם לממש את היכולות והידע שלהם...

אז מה ברמה הפרקטית?!

אני אעז לומר שיש לנו מודל בסיסי שמוביל לאיזון לא רע בין חידוד הזהות האישית של המשתתפים שלנו עם יצירת שותפות ייעוד. המפתחות שלנו להצלחה הם אלה:

- אנחנו מגבשים קבוצות מקומיות מגוונות עם הרכב שמייצג את המנעד החברתי-זהותי הקיים בקהילה (נציגות של כלל בתי הכנסת/בתי הספר/תנועות הנוער וכד') - ומגדירים את זה כמדד הצלחה של כל רכז שלנו ב-32 הקהילות של דילר בעולם
- אנחנו עובדים במודל שותפותי שוויוני מהצעד הראשון: קבוצה בישראל וקבוצה מעבר לים יד ביד לאורך כל התהליך. רוצה לומר: גם הישראלים הם מטרה!
- אנחנו מחזיקים בפדגוגיה של העצמת הפרט דרך מינוף חיובי של השפעות קבוצת השווים, כי אם הם כבר מונעים מלחץ חברתי אז שלפחות יהיה בקטע חיובי! הם מקבלים אחריות ניהולית, תקציבית וחינוכית על החוויה שלהם. הם נדרשים לתפקד בסטנדרט גבוה ואז להתמודד ולהרוויח ממשום שמקבלים מהחברים.
- אנחנו מחזיקים במודל של תגלית הפוכה כבר שני עשורים ומאפשרים מפגשים הדדיים משני צדי הים. אבל יותר חשוב הוא שהנוער שלנו מעצב את התגלית בצוותים רב תרבותיים שמתמודדים עם משימות לא מתנצלות (כמו: זהו את האתגרים המרכזיים של הקהילה שלכם).
- אנחנו מערבים את ההורים ומזמינים אותם לקחת חלק בתהליך כדי להיחשף ולאמץ את השפה ואת תפיסת העולם. הם מוזמנים לסדנאות תוכן ולא רק לתדרוכים.
- אנחנו בית היוצר של קונגרס הנוער הגלובאלי שמתקיים כבר עשור כל קיץ בישראל, ומזמין מעל 750 בני נוער ואנשי צוות לבלות שבוע בקבוצות מעורבות שמכניסות את הפיל לחדר ונחשפות לחוויית עמיות בועטת, מפחידה, מושכת ומחבקת.
- אנחנו משקיעים משאבים אדירים בצוות החינוכי שמתכנס מחמש יבשות שלוש פעמים בשנה, בלי חניכים, עם מיקוד בלמידה ורכישת כלים אופרטיביים ליצירת מרחב פלורליסטי והנחיית שיח רב תרבותי בין בני נוער... אחרת איך הם יצליחו להוביל את כל הכיף הזה?!

אני מאמינה שהמשימה שלנו, כמבוגרים האחראיים בעת הזאת, היא להעצים את הדור הצעיר כפרטים וכקבוצה בפדגוגיה שתאפשר להם להתמודד עם האתגרים החברתיים הנוכחיים והעתידיים. עלינו להמשיך להיות פועלים, רק במקום לבנות רכבות הרים אנחנו צריכים לייצר

במות עכשוויות ולהזמין אותם לעמוד עליהן. אנחנו צריכים לבנות גשרים שיסייעו להם לנוע בין אפשרויות וארגונים. אנחנו מחויבים להפגיש אותם כשוויים ולתת להם לנהל, לבחור, להחליט ולהיות יצירתיים ביחד ולחוד... ואל לנו לפחד, כי ייתכן שהמשמעות תהיה שהם יתרחקו מהשיטות ומהמוסדות המסורתיים שאנחנו מורגלים אליהם (ולפעמים מקדשים). וזה החלק הכי קשה! אבל בינינו, אם אנחנו לא נהיה שם כדי לאפשר ולהשתתף בזה - נהפוך ללא רלוונטיים. כי זה דור שלא מבקש רשות, הם לוקחים לבד.

ליאת כהן-רביב היא מנכ"לית עמיתית דילר ומי שהובילה את פיתוח המודל החינוכי הייחודי של התכנית ואת ההתרחבות הגלובלית שלה בעשור האחרון. בעלת רקע עשיר בחינוך בלתי פורמאלי ופיתוח מודלים לגיבוש זהות והעצמת בני נוער.

חלון אל השדה

ד"ר נגה כוכבי

העיסוק בזהות יהודית הוא חלק בלתי נפרד ממערכת החינוך הישראלית. יש בו עדויות לגישות משתנות, למגוון שאיפות ולצורך השעה. כל אלה משתקפים בהחלטת משרד החינוך להוסיף את מימד העמיות לשגרת בית הספר. מהחלטה זו נולד מיזם משותף של ראשי המקצוע תרבות יהודית-ישראלית עם יד יצחק בן צבי. העבודה שהשתרעה על פני שנת הלימודים תשע"ח ניכרה בשני נתיבים. בשניהם התקיים שיתוף פעולה עם שוחרי עמיות בארץ ובתפוצות. בנתיב הראשון, העיוני, נחשפו שיקולי דעת פדגוגיים וגובשה תפיסת עמיות. בנתיב השני, המעשי, נוצרו 25 יחידות לימוד המיועדות לכ-90 שיעורים ב-7 שכבות גיל¹. כל היחידות ממוזגות באתר "תרבות יהודית-ישראלית". במרכז כל יחידה יש מובאה ממקורות ישראל ומימינה "לווייני הנגשה": מדריך למורה, מושגים ואישים. בצד שמאל נמצאים "לוויינים לתלמיד" כגון סרטים, שירים, משחקים, פעילות יצירתית וכפי עבודה. יצוין כי לעתים לא היה די בליקוט מקורות לשם כתיבת משימות לתלמידים וניכר חסר בסיפורים המותאמים לנושא. לכן בחלק מן היחידות אפשר למצוא סיפורים שנכתבו במיוחד עבורן, כגון: "איך אומרים בעברית רקונסטרקשיוניסט?"², "להיות יהודים באיראן" ועוד.

א. חיפוש אחר הגדרה

המושג עמיות יהודית (Jewish Peoplehood) שטביעתו מיוחסת למרדכי קפלן, אינו שגור בפי-כל-המילים המעוברות נוסאות מטען שאינו מוכר לישראלים רבים. עיון במילונים מגלה כי עמיות היא שם עצם שמשמעו "היות עם" וביטוי הבולט בחוויית השייכות של היחיד לעמו. חיפוש אחר הגדרת המושג בעברית חושף ניסוחים רגשיים דוגמת "תחושה פנימית, הרגשה של חיבור וזהות משותפת עם יהודים אחרים"² תחושת שייכות ל"משפחה מורחבת"³, "קשר רגשי ותחושת

1 ויחידה אחת למורים.

2 מוריס פניץ בתוך שלומי רביד (עורך), "עמיות יהודית: מה משמעותה? למה היא חשובה? איך מטפחים אותה?", **דפי עמיות המהדורה העברית** (שבט תשע"ה, פברואר 2015) עמ' 39. לפרסום זה קדמו 13 מהדורות באנגלית בשם The Peoplehood Papers, הראשונה שבהן הופיעה בשנת 2007.

3 The Case for Jewish Peoplehood: Can We be One?, and Misha Galperin Erica Brown 3 Jewish Lights Publishing, Vermont (2009) p. 14

שייכות” וכך הלאה. נדבך חשוב מוסיפים חגית הכהן וולף וגבריאל הורנצ'יק שדנים בנקודות מבט שונות על עמיות יהודית.⁵ בדומה לתפיסה המקובלת בסוכנות היהודית ובארגונים יהודיים אמריקאים, אף הם מקבלים את הקביעה כי לעמיות יש שלושה אופני ביטוי: אמוציונליים, קוגניטיביים והתנהגותיים. בנוסף הם מבחינים בין שני סוגי ציבוריות, כזאת המושגת באמצעות יחסי גומלין וכזאת המושגת באמצעות הזדהות עם רעיונות משותפים. ניסיונם לנתח באופן זה את הציבוריות היהודית הולם מחשבה אקדמית המבקשת בחינה אמפירית. אולם אין בכך כדי לסייע בהבהרת המושג עמיות יהודית, קל וחומר בהנחלתו לכלל-ישראל. במצב הזה של שפע הגדרות, ושל הדגשת היסוד הרגשי המתעתע, נקבע הצורך לגבש הגדרה אשר: א. תימנע מחמקמקות “תחושת השייכות”, אך תצביע על התנועתיות הנחצית בעולם היהודי. ב. תבטא את הפוטנציאל הטמון ביחסי הגומלין בעולם היהודי. מכאן נולדה ההגדרה:

“עמיות יהודית היא מציאות המתקיימת מיחסי גומלין בעולם היהודי. היא מאופיינת במפגשים של יהודים ממעגלים שונים, בשיח עשיר ובהזדמנויות לשיתוף פעולה בכל תחומי החיים”.

ב. בין אמריקה לישראל: מ"ג'ואיש פיפלהוד" לעמיות יהודית

במילים עמיות יהודית, יש שיעור על אתגר היחסים בין יהדות ארצות הברית לבין מדינת ישראל. המושג הזה שמכונה על ידי נועם פיאנקו “המצאה אמריקאית”,⁶ מהדהד את תפיסת כלל-ישראל, אך בהחלט אינו חופף לה. הולדתו במפגש של שלושה כוחות: התנועה הציונית, ההשתלבות היהודית באמריקה ותהליכי חילון מתקדמים. בהתחככות בין הכוחות נוצר צורך כפול: א. זיהוי מכנה משותף שאינו דתי ב. יישוב נאמנות אזרחית לאמריקה עם נאמנות לעם-ישראל. המילים nationhood – statehood – כבר לא התאימו. הן הקשו על יהודי ארצות הברית לנוכח התביעה הציונית ליישמן באמצעות העלייה ארצה. השאלה שהתעוררה הייתה nationhood – statehood – של איזו ישות? של אמריקה או של המדינה שבדרך? את הבידול הנדרש סיפקה המילה עמיות שענתה על שני הצרכים: אי-דתיות ושמירה על חופש הבחירה האזרחי. היא הסיטה את מרכז הכובד מדרישת המונופול הציוני אל ההשתייכות לעם היהודי ואל האחריות כלפיו. הבחירה במילה peoplehood אמורה הייתה גם לטפל במי שהאשים את יהודי אמריקה ב“נאמנות כפולה”.

Maya Shorer Kaplan, "Patterns and Structures of Social identification: Uruguayan Jewish Migrants 4 to Israel and Other Countries, 1948-2010", Sergio Della Pergola and Uzi Rebhun (editors) Jewish Population and Identity: Concept and Reality, Springer, Switzerland (2018) p. 122

5 חגית הכהן וולף וגבריאל הורנצ'יק, “תפישות של עמיות יהודית במרחב הזהותי”, **זהות יהודית** (תשע"ד) עמ' 153-172.

6 Noam Pianko, Jewish Peoplehood: An American Innovation, Rutgers University Press (2015) 6

היא "התירה" ליהודי ארצות הברית להעמיק את השתלבותם בחברה האמריקאית מצד אחד, ולהישאר ציונים מצד שני. בנוסף היא אפשרה להם לא ליטול חלק במבחן הריבונות היהודית בארץ ישראל, ועדיין לנקוט עמדה פעילה לגבי צביונה.⁷ הנה כי כן תפיסת העמיות היהודית-אמריקאית הייתה יצירה מקומית. ערכי שלום, דמוקרטיה וזכויות אדם התעצבו בה בהשפעת החוויה האמריקאית. החוויה הזאת כללה את מאבק התנועה לזכויות האזרח, את תרבות המחאה של "ילדי הפרחים", את הקוסמופוליטיות של חברת מהגרים ואת התרבות היודיאו-נוצרית. במשך השנים התגבשו בה שלוש פרדיגמות: אוניברסליזם, התחדשות יהודית (Jewish Renewal) ואקטיביזם. הפרדיגמה הראשונה נכרכה בארגונים היהודיים העולמיים וקיבלה משנה תוקף בעידן הגלובליזציה. השנייה הושפעה מן הקוסמופוליטיות האמריקאית ועוצבה על ידי הוגים בולטים, כזלמן שחטר שלומי, תלמידו ארתור וסקוב ואחרים. הפרדיגמה השלישית, אקטיביזם, מוכרת יותר כשאיפה ל"תיקון עולם" ולדעת רבים משוחרי אסכולת העמיות שנולדה באמריקה, גם כמשימה המרכזית של העם היהודי. מבחינה מוסרית חתר הייבוא של תפיסת העמיות לישראל לשתי מטרות: א. חינוך העם היושב בציון כחברת מופת. ב. שיפור יחסי ישראל והתפוצות באחווה ובערבות הדדית. אלא שחרף קינונה של תפיסת העמיות בישראל כבר משנות השמונים, היא לא הפכה לנחלת העם כולו. הסולידריות של כל-ישראל-ערבים-זה-בזה והאחווה הטבעית של שוחרי כלל-ישראל התרחקו מימי "שלילת הגלות" ובכך התקרבו במידת מה לרעיון העמיות. אולם הסיבות לכך אינן נובעות מתפיסת העמיות שתוארה לעיל. הן קשורות בעיקר בהאצת הגלובליזציה, בהתרחקות מתקופת השואה, בהתרגלות לשגרה של מדינה יהודית ובשיקולים אישיים. עוד ייאמר שתחושת הסולידריות היהודית ישראלית עם יהודים בתפוצות, מתעוררת בעיקר בשעת צרה. וכן יצוין שהיא נחבלת על ידי פיצול פוליטי, על ידי התנגשות אינטרסים ועל ידי המתח בין מסורת לבין התחדשות יהודית. בתנאים אלה נותר רעיון העמיות בישראל, בידי מעטים.

ג. חיפוש הדרך וגישת החלונות

תקצר היריעה מפירוט אתגרי השיח ומתיאור המחלוקות שנתגלעו בשיחות עם עמיתים בתפוצות. אולם הרצון העז של כלל משתתפי השיח לגבש תפיסת עמיות חינוכית, הוביל לעבודה משותפת. אחת הדרכים "להנמיך את הלהבות" היתה המרת אבני הנגף בשאלות. לדוגמא, הטחת האשמה כי "בישראל אין הכרה בזרמים היהודיים באמריקה", הומרה בשאלה: "מה חשוב שילדי ישראל ומוריהם יידעו על יהדות אמריקה?". בשבועות שקדמו לכתיבת יחידות הלימוד, נדונו האתגרים הכרוכים בקידום תפיסת כלל-ישראל במערכת החינוכית. במהלך הדיונים שהדגישו את חשיבות הכללת **כל שדרות העם** בשיח העמיות, עלה החשש מפני דחייה של קריאת התיגר

---

7 ר' למשל: Joseph Proskauer, *Our Duty as Americans, Our Responsibility as Jews*, New York, January 18, 1948.

של פרדיגמות העמיות המקובלות (אוניברסליזם, התחדשות יהודית ואקטיביזם). האמירה היתה ברורה: גבולות העמיות כגבולות העולם היהודי, לב העולם היהודי בארץ ישראל, קיום אוצרות הרוח ונכסי התרבות מותנה בשיח הדורות. כך נולדה **גישת החלונות**, על פיה יש להתבונן בעולם היהודי מבעד לחלונות הבאים: עם ועולם, עם וארצו, עם ואמתחתו.

מילות סיכום

באופן פרדוקסלי, את המשך קיום יחסי הגומלין בעם-ישראל מבטיחה דווקא אי-הנחת. התנועה הנצחית של התכנסות, התפזרות וחוזר חלילה, מגוון הפרשנויות לנתיבי ההלכה והמעשה והמתח בין ארץ ישראל לתפוצות, משמרים את חיות השיח בעולם היהודי. הפרדוקס הזה יש בו כדי לכוון את אנשי החינוך לשיטות הוראה תואמות עמיות יהודית. האם ישאפו מורי ישראל להעמיק את ידיעותיהם בנושא? ימים יגידו.

ד"ר נגה כוכבי היא ישראלית בת ההתיישבות העובדת, פעילת תפוצות המגדירה את עצמה כ"מורה יהודית-עולמית". נגה היא ראש תכנית עמיות יהודית במשרד החינוך וביד בן צבי.

חינוך לעמיות בישראל – מחזון למעשה

יובל סרי

להקמת מדינת ישראל בשנת תש"ח-1948 הייתה השפעה דרמטית על העם היהודי ברחבי העולם, הן במישור הלאומי והקולקטיבי והן במישור האישי והפרטיקולרי של כל אחת ואחד מחברי העם. "רוח הרפאים" עליה דיבר פינסקר במאמרו משנת 1882, "אוטואמנסיפציה", קרמה עור וגידים והחל פרק חדש ומרתק בתולדות עיצוב וגיבוש הזהות היהודית בקרב היהודים: אלו שחיים במדינת ישראל ואלו שחיים מחוצה לה.

במדינת ישראל החלה להתפתח זהות יהודית חדשה, נכנה אותה כאן זהות "יהודית-ישראלית". מדובר למעשה במגוון רחב של זהויות בעלי מאפיינים רבים שאם נרצה להצביע על העיקריות שבהן נוכל לדבר על שלוש קבוצות מרכזיות: אלו שהמרכיב הדומיננטי בהם הוא הדת ושמידת המצוות, אלו שהמרכיב הדומיננטי אצלם הוא הלאומיות והציונות ואלו שעבורם שני מרכיבים אלו דומיננטיים ומשמשים אצלם בעירובייה. כמובן שישנם מרכיבים נוספים ומגוונים שמאפיינים את זהותם של יהודים-ישראלים רבים שלא כאן המקום לפרט אותם.

לאור זאת, כמעט מיד לאחר קום המדינה החל דיון, שנמשך עד היום, ועוסק בשאלה מהם התכנים היהודיים בהם צריך לעסוק בבתי הספר הממלכתיים. זכור מכתבו של ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, לשר החינוך, זלמן ארן, ב-1955: "... במידה שאני מכיר את הנוער.. הוא לקוי מאוד בתודעה יהודית, בהכרת מורשתנו ההיסטורית ובזיקה מוסרית ליהדות העולמית, ויש לדאוג לתוכנית לימודים שתתקן ליקוי זה...". ציוויו זה של בן גוריון מהדהד מאז ועד היום וניתן למנות ועדות ותוכניות רבות שנוצרו במשרד החינוך, ונועדו לקדם לימודי יהדות בבתי הספר הממלכתיים, ביניהן זכורות במיוחד ועדת שנהר (הוקמה ב-1991), תוכנית 100 מושגים במורשת (2003), תוכנית הלימודים בתרבות ישראל ומורשתו (2010) ועוד.

החל משנת הלימודים תשע"ז, ספט' 2016, תחום דעת חובה חדש, תרבות יהודית-ישראלית שמו, החל להילמד בכיתות א-ט בבתי הספר הממלכתיים במדינת ישראל. ייסודו של תחום דעת זה הוא שיאו של התהליך שתיארתי קודם ותכנית הלימודים שלו הרחיבה והעשירה את תכנית הלימודים שנהגה מאז 2010, "תרבות ישראל ומורשתו" בכיתות ה-ח. החידוש הגדול בייסוד תרבות יהודית-ישראלית הוא שלראשונה משרד החינוך לקח אחריות כוללת על לימודי היהדות בכל שכבות הגיל בבתי ספר הממלכתיים במגזר היהודי: בכיתות א-ט - תרבות יהודית-ישראלית ובחטיבה העליונה אפשרות, שקיימת כ-25 שנה, לקיים לימודי הרחבה ביהדות במסגרת לימודי המגמות הותיקות: מחשבת ישראל או תושב"ע ומשפט עברי.

תרבות יהודית-ישראלית

תרבות יהודית-ישראלית הוא תחום דעת שנועד לאפשר לתלמידי מערכת החינוך הממלכתית היכרות עם ארון הספרים היהודי על מגוון היצירות והקולות שבו, לעסוק בגיבוש זהותם של התלמידים תוך דיאלוג עם מקורות תרבותם, לפתח בקרבם השקפת עולם יהודית, פלורליסטית והומניסטית, ולחזק את תחושת השייכות, ההזדהות והאחריות למורשת היהודית-ישראלית בראייה אנושית ודמוקרטית.

בראש ובראשונה אנו שואפים לאפשר לתלמידים בבתי הספר הממלכתיים לקחת בעלות על התרבות היהודית-ישראלית, לתת להם את האפשרות להרגיש בני בית בתרבותם, לבחור מתוכה ובתוכה, וליצור בה כדי לייצר שיח פורה יותר בחברה הישראלית סביב היהדות ומשמעויותיה.

בתוך כך, מבקשת תכנית הלימודים להעמיק את יכולתם של התלמידים לקיים דיאלוג קשוב ומכבד בין זהויות שונות בחברה הישראלית ובעולם היהודי, לתת ביטוי להיבטים של **העמיות היהודית** על גווניה השונים, לטפח תחושת סולידריות ושותפות עם העם היהודי בתפוצות, ולעודד את התלמידים לקחת חלק פעיל בפיתוח תרבות יהודית-ישראלית במרחב, באקלים הבית-ספרי, בקהילה ובחברה הישראלית בכלל גם בהמשך חייהם - כבוגרי מערכת החינוך. נקודת המוצא הערכית של תכנית הלימודים מאפשרת את הדגשת המשותף והמאחד שבין חלקי החברה דרך ערכים מכוננים משותפים המצויים בבסיס התכנית.

עם היכנסו של המקצוע החדש, נמסרה הוראת תחום היהדות לידי מורי בית הספר שהוכשרו לכך. מורי בית-הספר הם אלו שמלווים את התלמידים, עוברים איתם תהליך רציף ומשמעותי, פועלים במסגרת התפיסה הכוללת של בית הספר ומחויבים אליהם. דבר זה מבטיח שהעיסוק בתחום היהדות יעשה באופן אחראי, רציף ומגוון שכן באופן טבעי פוגשים התלמידים בחייהם בבית הספר מורים שונים בעלי תפיסות עולם שונות.

תרבות יהודית-ישראלית ועמיות יהודית

רבות נאמר ונכתב על חשיבות הזיקה ההדדית בין ישראל והתפוצות והדברים חשובים שבעתיים בימים אלו, בהם תחושת דחיפות מתגברת לאור משברים הפוקדים את יחסי ישראל-תפוצות. מערכת החינוך היא המנוף המרכזי להעלאת המודעות לסוגיות אלה וליצירת זיקה נפשית בין ישראל לתפוצות. כפי שציינתי, אחת המטרות המשמעותיות של תכנית הלימודים במקצוע תרבות יהודית-ישראלית היא חיזוק הזיקה לעם ובתוך כך עיסוק ביחסי ישראל והתפוצות, מטרה זו משתלבת יפה בשאיפתו של תחום הדעת להשמיע את מגוון הקולות, לעסוק בזהויות הרבות והמגוונות בעם היהודי, במדינת ישראל ומחוצה לה, שרלוונטיות מאוד לתלמידים שלומדים בבתי הספר הממלכתיים. לכן, נבחר תחום זה להוביל את נושא העמיות במערכת החינוך הממלכתית ולצרף ל"שולחן הערוך" של הקולות והזהויות בחברה הישראלית, אליהם נחשפים התלמידים במהלך לימודיהם, גם את אלו של אחינו החיים מחוץ למדינת ישראל.

אנו עושים זאת במספר דרכים, אמנה כאן את המרכזיות שבהן:

- בשנה האחרונה פותחו 26 יחידות לימוד אינטראקטיביות לכל שכבות הגיל (א-ט) באתר המקצוע. יחידות אלו עוסקות בקהילות יהודיות שונות שמתקיימות היום ברחבי העולם כאשר ליהדות ארה"ב, כקהילה הגדולה בעולם, הוקדשו מספר יחידות משמעותיות. היחידות נכתבו תוך דיאלוג עם יהודים בעולם והן משולבות בתוך תכנית הלימודים של המקצוע. בנוסף לכך, נושא העמיות הודגש בספרי הלימוד שנכתבו ואושרו עבור תחום הדעת.
- פיתוח מקצועי של מורים בנושא העמיות - נושא זה נכנס לכל ההשתלמויות שלנו בתרבות יהודית-ישראלית. בנוסף, אנחנו מקיימים השתלמויות מורים ומנהלים משמעותיות, מעמיקות ומקיפות שמוקדשות לנושא זה וממוקדות בו.
- קיום כנסים וימי עיון למורים ומנהלים בהם אנו חושפים את הנושא ויוצרים את המוטיבציה לעיסוק בו.

העיסוק בנושא זה מושתת על שני עקרונות:

1. כשם שבתרבות יהודית-ישראלית איננו עוסקים בשיח שופט לגבי זהויות יהודיות-ישראליות שונות ואיננו מנסים לקבוע מהי "היהדות הנכונה" אלא מעודדים מגוון ופלורליזם של עמדות ודעות, כך גם בעיסוק בנושא העמיות: איננו עוסקים בלשפוט יהודים שחיים מחוץ למדינת ישראל על כך ש"אינם עולים לארץ" או בוחנים את "מידת הציונות שלהם". העובדה שהם חיים מחוץ לישראל היא עובדה נתונה ולכן עלינו לעשות כל שביכולתנו להכיר אותם וליצור מסילות מחברות בין יהודי ישראל לבנים.

2. סוגיית הנישואין בין יהודים ללא יהודים, שעולה פעמים רבות על סדר היום הישראלי ונתפסת כנושא "פיקנטי" ומגבירה את הניכור בין יהודים במדינת ישראל ליהודי התפוצות, לדידנו איננה תחום בו צריכה מערכת החינוך לעסוק, והאמת שגם אין ערך מוסף בעיסוק בנושא זה שכן הוא לא רלוונטי לצורך בהיכרות וחיבור בין יהודים בישראל לאחיהם בתפוצות.

בתחילת הדרך, כאשר התחלנו לעסוק בנושא, רבים מעובדי ההוראה שפגשנו לא הכירו את מושג ה"עמיות" ולא את האתגרים העכשוויים בנושא זה. בנוסף, לפעמים עולות התנגדויות עקרוניות להעמיק בנושא הזה מתוך חשש שזה ייתן לגיטימציה לעזוב את הארץ ויפגע בחינוך לציונות. אך כשהתחלנו להעמיק, גילינו שקל לגייס את המורים והמנהלים לנושא הזה וחשיבות העיסוק בו הפכה מובנת מאליה.

לאור הניסיון הקצר שצברנו בשנתיים האחרונות אני מעריך, אולי באופטימיות זהירה, שגם בשנת 2019 בתודעה היהודית-ישראלית הקולקטיבית וכן בתודעתו של היחיד מישראל שקועה באופן עמוק חשיבות שלמותו של העם היהודי ותחושת הערבות ההדדית. זהו "מנוע" חשוב שמסייע לתחום זה לשגשג בבתי הספר, "מנוע" שכדאי לכולנו להשתמש בו.

יובל סרי הוא מנהל תחום דעת (מפמ"ד) תרבות יהודית-ישראלית, משרד החינוך

“ההזדמנות האחרונה”: חינוך לעמיות יהודית בקרב סטודנטים בישראל

אלון פרידמן

מאז פרוץ המשבר החריף בין ישראל ליהדות ארה"ב לפני כ-18 חודשים, מתמקדת הפעילות החינוכית במרכזי הלל במוסדות האקדמיים בישראל בהדגשת החשיבות של היכרות בלתי אמצעית בין סטודנטים ישראלים לבין קהילות יהודיות בתפוצות ובחיזוק הקשר עם יהדות ארצות הברית בפרט. תחושת הדחיפות אשר מתגברת מאז פרוץ המשבר, לצד דיונים מקיפים בקרב ארגוני קואליציה המייצגים שדרות שונות בחברה הישראלית, חידדה את הצורך של הלל ישראל לספק מענה לשכבות רחבות יותר של הקהל הסטודנטיאלי הישראלי, ולהגביר את המודעות לחשיבות היחסים בין ישראל לתפוצות באמצעות פעילות ממוקדת במרכזי הלל באוניברסיטאות ובמכללות.

אם עד כה התמקדה ליבת העשייה של הלל בפיתוח מנהיגות קמפוסיאליט באמצעות גיוס סטודנטים אשר הביעו עניין להשתתף בתכניות עומק תהליכיות בנושא זהות ועמיות יהודית, הרי שכעת, תחת תובנת המשבר החריף, על הלל ישראל מוטלת האחריות לכלול תחת מטריית ההשפעה של הארגון, אוכלוסיות סטודנטים רחבות יותר אשר יפנו גם אל “הסטודנט הממוצע” אשר באופן פרואקטיבי לא היה מתעניין בתכניות זהותיות או בקשר כלשהו ליהדות התפוצות. במילים אחרות - אל קהל “המתעניינים” ובעלי היוזמה, יש לצרף כעת את קהל “ההמונים” האדישים לנושא. האחרונים יהיו קהל יעד מרכזי וחדש, כאשר מטרת הארגון לגביהם תהיה הנחלת ידע ומושגים בסיסיים בנושא יהדות התפוצות, והתנעת מהלך אשר ייצר פלטפורמה ראשונית לקראת יצירת מודעות ואכפתיות.

הנחת העבודה של הלל ישראל הינה כי באמצעות יצירת תודעה בקמפוס ובאמצעות הנחלת ידע בסיסי אודות יהדות התפוצות וחשיבות הסולידריות בין שני חלקי העם היהודי, תיבנה שכבה רחבה וחדשה של סטודנטים ישראלים, אשר ייחשפו לראשונה לעולם המושגים הקשור ליהדות התפוצות. חשיפתם תוביל לצבירת ידע רלוונטי, הידע הנצבר יעודר עניין להעמיק, העניין יביא לאכפתיות, והאכפתיות תניע אותם לפעולה. מתוך מעגלי הפעולה הללו תתפתח שכבת מנהיגות סטודנטיאליט מקומית (ובהמשך אף ארצית) אשר תקדיש את מרכז פעילותה לנושא ישראל-תפוצות ובכך - יתרחב

משמעותית מעגל המעורבות והעשייה בקמפוסים בישראל, למען גישור על הפער בין שני חלקי העם היהודי.

“פירמידת ההשפעה” של הלל ישראל

בין היתרונות הרבים אשר מספקת העבודה בקמפוס, ניתן למנות את עובדת היותו “שטח עבודה מוגדר” המאפשר מדידתן והערכתן של ההשפעות והתמורות המתחוללות כתוצאה מהתכניות המופעלות בו. הקמפוס וסביבתו המיידית ניתנים לתיחום הן מבחינה וירטואלית (מרחבי הגלישה באינטרנט והפעילות ברשתות החברתיות בסביבתו) והן מבחינה פיזית (שטחי הפרסום בקמפוס, אך גם המרחב העירוני הקשור אליו, ערוצי התחבורה הציבורית המובילים ממנו ואליו וכד’).

קמפיין ליצירת מודעות ולהנחלת המשגה בסיסית כמתואר לעיל, אשר לראשונה מכוון אל כלל אוכלוסיית הסטודנטים בקמפוס, לא מתקיים בחלל ריק והוא מהווה למעשה שלב ראשוני במארג כולל של תכניות ופעילויות המתבצעות על ידי הלל ישראל לאורך השנה האקדמית. “קמפיין המודעות” הוא למעשה הבסיס הרחב, הקומה הראשונה מתוך ארבע קומות של “פירמידת ההשפעה” של הלל ישראל:

1. הקומה הראשונה מדברת על קמפיינים מהסוג המתואר להלן: ארוכי טווח ובעלי נראות גבוהה, לצורך המשגה, הנחלת ידע בסיסי, העלאת מודעות והגעה אל כלל הסטודנטים בקמפוס, בנושא יהדות התפוצות וחיים יהודיים מחוץ לישראל.
2. הקומה השנייה מייצגת את תחילת ההירתמות לפעולה של מושפעי קומה א’. המדובר במפגשים ישירים, הן בסביבת הקמפוס והן ברמה הארצית עם סטודנטים יהודים (ואף לא יהודים) מהתפוצות הנמצאים בישראל במסגרות של תכניות שונות כגון: The David Project, Maccabees Task Force, Masa Leadership seminar, Passages מפגשים אלה מאפשרים חיבור ישיר עם זהויות יהודיות שונות וחיפיה משמעותית להיבטים ופרשנויות שונות של שאלות כגון “למה להיות יהודי”, “מהי המשמעות לכך בישראל וכיצד זה שונה בתפוצות” וכד’.
3. הקומה השלישית מעמיקה את החשיפה ליהדות התפוצות באמצעות הפעלת מודל “תגלית הפוכה” אשר בהלל ישראל זכה למיתוג “Family Visit” – “ביקור משפחתי”. המדובר בתכנית עומק תהליכית לסטודנטים ישראלים, אשר בשיאה הם נוסעים לביקור בקהילה יהודית בתפוצות, במטרה לחוות ולהיחשף בעצמם לביטויים שונים של חיים יהודים בחו”ל, ובכלל זה למושג “יהדות מבחירה” או “יהדות אקטיבית”.

4. הקומה הרביעית הינה מיסודו של פורום מנהיגות סטודנטיאלי אשר החברים בו, מישראל ומהתפוצות, יעברו הכשרה מעמיקה וארוכת טווח וידונו בפתרונות מעשיים לצמצום הפערים בין חלקי העם. המדובר בפורום משימתי (Task Oriented) אשר יהווה שופר לקול הסטודנטיאלי היהודי, במסגרת המאמץ הגלובלי להביא לפתרונו של המשבר.

יש להדגיש כי הפעלה ספוראדית של התכניות המתוארות בפירמידת ההשפעה, מוצלחות ככל שתהיינה, אין בה די על מנת להביא לשינוי גורף בקרב אוכלוסיית הסטודנטים בישראל. הפצת הידע והגברת המודעות הינה כאמור הבסיס, אולם רק באמצעות פעילותם השוטפת של מרכזי הלל ישראל בקמפוסים, אשר יקלטו את הסטודנטים, יספקו מענה תכני לשאלות וליוזמות שתתעוררנה בעקבותיו ויעודדו מעבר משלב הידע כלפי מעלה אל הקומות המתקדמות של "פירמידת ההשפעה" - רק כך ניתן יהיה לייצר סביבת דיון חדשה, פעילה ומודעת.

זאת ועוד: השינוי הרצוי בשדרת הקמפוסים, אף הוא כשלעצמו אינו מספיק על מנת לפתור את המשבר ולמנוע הישנותו בעתיד. רק התגייסות מקבילה של שדרות אוכלוסיה נוספות בקרב החברה הישראלית - מערכת החינוך (יסודי ותיכון), התנועות וארגוני הנוער, המכינות הקדם-צבאיות, צה"ל, מכוני מחקר וקבוצות מאורגנות של משפיענים ומקבלי החלטות במגזר הציבורי, העסקי ובתחום התקשורת - עשויה לחולל את השינוי הנחוץ. דרוש כאן מאמץ מרוכז ומסונכרן של כלל הארגונים המהווים סוכני שינוי וחיברות בישראל. יש בכוחה של התגייסות משותפת לטובת המאמץ, להביא לשינוי הנחוץ והמיוחל.

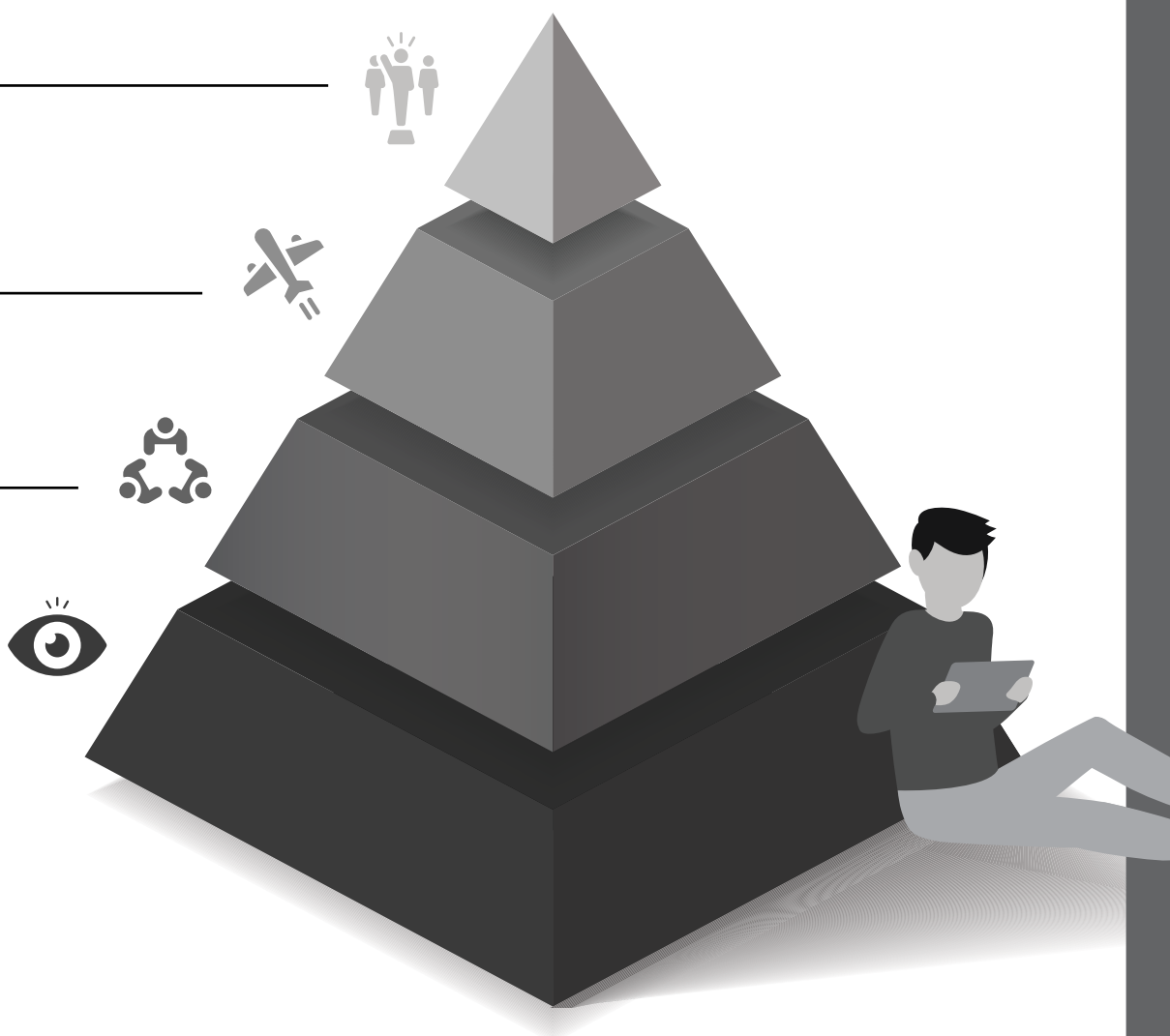
אלון פרידמן מכהן כמנכ"ל הלל ישראל משנת 2012. מזה 25 שנים עוסק בחינוך ציוני, זהות יהודית-ישראלית ויחסי ישראל-תפוצות. בין תפקידיו הקודמים - סמנכ"ל הפעילות בישראל של פרויקט "מסע", מנכ"ל מכון ווגיס ערד ושליח מרכזי של תנועת "יהודה הצעיר" בקמפוסים ברחבי ארצות הברית וקנדה. בעל תואר שני בתקשורת ועיתונאות ותואר ראשון בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה מהאוניברסיטה העברית בירושלים.

הלל ישראל הנו ארגון אשר מטרתו לחזק את זהותם היהודית של סטודנטים ישראלים ולהעמיק את תחושת שייכותם לעם היהודי וזאת באמצעות חשיפתם והעמקת היכרותם עם המגוון הרחב של קהילות וזהויות יהודיות קיימות בעולם כיום. הלל ישראל פועל בשמונה מרכזים באוניברסיטאות ומכללות ברחבי הארץ תוך שיתוף פעולה עם עשרות ארגונים חברתיים, מוסדות חינוך וגופים ממשלתיים ומוניציפליים. מדי שנה כ-10,000 סטודנטים וצעירים לוקחים חלק בתכניות ובאירועים המופעלים על ידי מרכזי הלל בישראל. הלל ישראל הנו המרכז הישראלי של ארגון הלל העולמי אשר פועל בכ-500 קמפוסים ב-15 מדינות שונות והוא מהווה את הבסיס לפעילותו הגלובלית של הארגון העולמי.

להכיר. להתחבר. לשנות

פירמידת ההשפעה של הלל ישראל הינה מודל תהליכי אשר יביא לשינוי מהותי ברמת המודעות ובתפיסת החשיבות של יחסי ישראל-תפוצות בקרב סטודנטים בישראל. בבסיס התהליך - הנחלת ידע והמשגה ראשונית ברמת כלל הקמפוס. בהמשך - קיום מפגשים משמעותיים בין סטודנטים ישראלים לעמיתיהם מהתפוצות המבקרים בישראל, עובר לשיגור משלחות סטודנטים נבחרים לביקורים בקהילות יהודיות בחו"ל, ובפסגת הפירמידה - מיסודו של פורום סטודנטיאלי מנהיגותי ומשימתי, אשר יוביל עשייה ממשית בתחום.

04 פורום מנהיגות ארצי

מיסודו של פורום מנהיגות סטודנטיאלי אשר החברים בו, מישראל ומהתפוצות, יעברו הכשרה מעמיקה וארוכת טווח וידונו בפתרונות מעשיים לצמצום הפערים בין חלקי העם. המדובר בפורום משימתי (Task Oriented) אשר יהווה שופר לקול הסטודנטיאלי היהודי במסגרת המאמץ הגלובלי להביא לאיחוי הקרע בין ישראל ליהדות התפוצות.

03 משלחות סטודנטים ("ביקור משפחתי")

שיגור משלחות סטודנטים לסיורי עומק בקהילות יהודיות בחו"ל תחת הכותרת "Family Visit" - "ביקור משפחתי". הביקורים מהווים נקודות שיא בתכניות תהליכיות בנות סמסטר או שנה אקדמית, המיועדות לסטודנטים ישראלים נבחרים. המפגש הבלתי אמצעי עם חיים יהודים בתפוצות, מציג לראשונה בפני הישראלים את המושג "יהדות מבחירה" או "יהדות אקטיבית".

02 מפגשים בישראל

קיומם של מפגשים בני מספר שעות עד מספר ימים, בין סטודנטים ישראלים לעמיתיהם מהתפוצות המבקרים בארץ במסגרות חינוכיות שונות. מפגשים אלה מאפשרים חשיפה בינאישית לזהויות יהודיות מגוונות וכן הזדמנויות ראשוניות לעסוק בשאלות כגון 'במה מתבטאת יהדותי?' 'מהי המשמעות של להיות יהודי בישראל, וכיצד הדבר שונה בתפוצות?'

01 העלאת מודעות

יישומם של קמפיינים ארוכי טווח ובעלי נראות גבוהה, לצורך המשגה, הנחלת ידע בסיסי, העלאת מודעות והגעה ראשונית אל כלל הסטודנטים בקמפוס, בנושאים של יהדות התפוצות, פלורליזם יהודי וחיים יהודיים מחוץ לישראל.

ההתחדשות הרעיונית של מוזיאון העם היהודי בבית התפוצות

איתמר קרמר

בשנת 1962 ישב ד"ר נחום גולדמן וערך מכתב פנייה מרגש אל ראשי הלנדסמנשאפטים בניו יורק. הוא ביקש מהם לסייע בהקמתו של מוזיאון חדש על אדמת הכפר מנשייה, צפונית לתל אביב- בית התפוצות שמו. בפנייתו כתב ד"ר גולדמן כי מטרתו העיקרית של המוזיאון תהיה להציג "תמונה עדכנית של מה שקורה היום בכל קהילה יהודית בעולם".

לא נגענו.

מאז ומעולם עמדה בבסיס פעולת מוזיאון העם היהודי בבית התפוצות, הן בין קירותיו והן מחוצה להם, ההנחה כי ביטוי השייכות לעם היהודי ניתן לבחירה מושכלת, ועשוי לנבוע ממקורות שונים ומטעמים שונים אצל כל אדם ואדם.

ההתחדשות שהמוזיאון חווה בעשור האחרון, עם שינוי הפרדיגמה בדבר יחסי ישראל-תפוצות, עד להיכרות באופיין השונה ובצרכיהן השונים של קהילות יהודיות בעולם, מאפשרת לנו לחבר את הסיפור הייחודי והמתמשך של העם היהודי להווה, ולעתיד.

חזון פעולה זה מנחה את תפיסת הפעולה שלנו בהדרכה המוזיאולית וגם בפעולות החינוכיות חובקות העולם שהמוזיאון מבצע דרך בית הספר ע"ש קורת ללימודי העם היהודי, הזרוע החינוכית שלו.

דרך ההבנה כי השייכות היא גם עניין של בחירה, אנחנו פורסים בפני הקהל שלנו דרכי שייכות שונות, מעין מרחבי זהות והשתייכות, לפי כתביה של ד"ר נורית חמו - מהשפה, הזיכרון ההיסטורי, אורחות החיים, הערכים הזיקה המגוונת לישראל והתרבות והיצירה היהודית. אנחנו מזהים כי ההשתייכות נובעת ממעגלי זהות שונים - מהפרט, למשפחה, עבור דרך הקהילה ועד לעם ולעולם, כאשר הקהילה מהווה את החוליה מרכזית בשרשרת, כעוגן המחבר בין המעגל הקרוב, המוחשי והמוכר, לבין מעגל וירטואלי/מדומיין של השתייכות גלובלית.

בית הספר פועל סביב שלושה צירי פעילות עיקריים: פעילות שטח חינוכית בישראל, פעילות שטח חינוכית במדינות העולם ופעילות בנראות גבוהה בהיבט הציבורי.

בפעילות השטח בישראל זיהינו במשרד החינוך את השותף המרכזי לדרך. אנו עובדים כיום עם רוב יחידותיו השונות, ממנהל חברה ונוער, המזכירות הפדגוגית על המקצועות השונים, האגף לקשרי חוץ ותפוצות, השתלמויות מורים ועוד. אנחנו הופכים את המוזיאון ל"מגרש משחקים פדגוגי", דרכו כל מחנך יכול להתוות דרך חינוכית שונה, ולעשות שימוש בחוויה הייחודית שהמוזיאון מאפשר על מנת להציב סימני שאלה בפני תלמידיו.

ערכנו בשנתיים האחרונות עשרות ימי עיון למורים, למנהלים ולמפקחים, אירחנו לביקורי ייעוץ וחשיבה את מפקחי המקצועות ובנינו יחדיו תכניות חינוכיות לגילאים שונים. ההצלחה נובעת כאן ממאמץ יום יומי, מאיסוף תגובות ומהקשבה אמיתית לצרכים בשטח.

פעילות השטח שלנו ברחבי העולם מסתמכת על תכני המוזיאון ועל תשע תכניות חינוכיות שונות, אשר עונות על הצורך ההולך וגובר בקרב מחנכים יהודיים בכל העולם - לתקף את הבחירה בהשתייכות לעם היהודי, דרך מעגלי הזהות המשתנים. הפרויקטים שלנו, מ"סיפור משפחתי", דרך "עדשה יהודית" ועד "קפסולות", נעים סביב ציר פדגוגי ברור המייצג חמישה גגשים עיקריים, שמכוונים גם את העשייה המוזיאלית:

1. למידה פעילה דרך חוויה רב חושית
2. ביטוי אישי לכל תלמיד/ה כחלק מקהילת למידה
3. מסרים פשוטים שיוצרים סקרנות ומפתחים סימני שאלה במקום סימני קריאה
4. שילוב ידע, מיומנויות וערכים בכל מפגש
5. **המפגש** כערך יסוד

דרך הדבקות בערכי הלמידה לעיל, הצלחנו להגיע למעל 750 מוסדות חינוך ברחבי העולם, בחשיפה של כ-100,000 לומדים, ילדים, נוער ומבוגרים, לפעילות החינוכית שלנו. אנחנו מסתמכים על פעולה חינוכית פשוטה, הניתנת ללמידה של המורה, ועל שמירת קשר אישית עם כל מורה שמפעיל את כל אחת מהתכניות שלנו. בכך אנחנו מייצגים מודל עבור המחנך, שמרגיש שהוא מקבל ביטוי ותמיכה, כפי שהוא היה רוצה לתת לתלמידיו.

ובתוך כל העשייה החינוכית המוצלחת הזו, אנחנו מביטים קדימה.

בימים אלו אנחנו מתקפים את הפרדיגמה החינוכית שלנו, כאשר אנחנו מתמקדים ומתרכזים בשני ערכי מפתח עיקריים שיהוו הבסיס לפעולה החינוכית, כשם שהם מהווים את חוט השני לחיים היהודיים בכל העולם, בכל הזמנים:

דיאלוג וקהילה.

האתגר העומד בפנינו כיום הוא לתרגם את תצוגת הקבע החדשה שחוגג המוזיאון לכדי פעילות חינוכית חובקת עולם המטייבת את המפגש הבלתי אמצעי עם פרטים וקהילות אחרות ומגוונות בעם היהודי, מתוך ההבנה שהסיפור היהודי הוא תמיד שלושה סיפורים שלובים וזכוכים האחד בשני -

1. הסיפור שהקהילה מספרת לעצמה, על עצמה.
2. סיפור היחסים בין הקהילה היהודית לסביבתה.
3. הסיפור של כולנו - סיפור הקשר הפאן יהודי, המשמעות ועתיד הקשר.

כחלק מתהליך ההתחדשות, אנו שואפים למצב את המוזיאון, וביתר שאת את גלרייה טיש לדיאלוג יהודי, כמקום שבו נפגשים, מכירים, ומדברים. כשטח אקס טריטוריאלי יהודי, שבו מתקיים דיאלוג בין שווים, כנקודת הממשק והמפגש לקהילות, לפרטים ולעם שלם.

אנחנו מחדשים את ועדת התוכן של המוזיאון, שתהא מורכבת מהוגים, מנהיגים, אנשי רוח ומחוקרים יידועי שם ומובילים, שיתוו דרך חדשה לעיסוק בשתי השאלות המרכזיות של דורנו, הדור הראשון מזה שבעה דורות יהודיים שכמעט כולו ייוולד ויחיה את ימיו באותה המדינה, ועבור הדורות הבאים:

א. מהי משמעות הקיום היהודי, כפרטים וכעם?

ב. מה מחבר ומה יחבר בינינו?

בתקופה שבה יהודים בישראל ובמדינות העולם שואלים את עצמם שאלות נוקבות וקשות, אנחנו שמים לנו כמטרה להראות את המשותף, לחגוג את היותנו, ולהוות מקום למפגשים שמהם נוכל לצאת לעתיד משותף, או עתידים משותפים, מבחירה, מתוך תוכן ולשם מעשה.

על מנת להגשים את המטרה לעיל, אנחנו מציעים את עצמנו כבית פתוח, ככנס לאומי-עמי. כמקום ששייך לכל אחד, אך לא שייך לאף אחד. ארץ הפלאות הטמונה בגלריות שלנו מאפשרת לכל אחד להביט במראה דרך עיניו שלו, אך גם להיות נוכח כאשר האחר מביט בעצמו דרך עיניו שלו. הבית הפתוח שלנו, בתוך הבית ובתכניות החינוכיות, מאפשר מבט רב ערכי פנימה והחוצה, והוא נבנה מדי יום דרך גיוס שותפים חדשים ומגוונים. שישים שנה אחרי ההחלטה הראשונית להקים את בית התפוצות, מוזיאון העם היהודי מגשים היום אולי יותר מתמיד את צוואת מקימיו - להיות בית של כולם, לשקף את הסיפורים כולם ולתת מקום לכל אחד להיות חלק מהסיפור, שלו, של האחר, ושל כולם.

איתמר קרמר, הוא מנהל בית הספר הבינ"ל על שם קורת ללימודי העם היהודי ועומד בראש צוות מקצועי שמטרתו להנחיל שייכות מושכלת ופעילה לעם היהודי בקרב יהודים בכל העולם ולהוביל את השיח הציבורי בנושא עמיות וזהות יהודית. כמנהל בית הספר הוא מוביל שורה של תכניות בעלות תכנים מגוונים, התומכות בפעילות הרב תרבותית והחינוכית של בית התפוצות בארץ וברחבי העולם.

חינוך לעמיות בישראל – מחזון לפיתוח שדה חינוכי

שלומי רביד

העיסוק בעמיות יהודית זכה לעדנה בשנים האחרונות וציבורים רחבים של תלמידים, חניכי תנועות נוער, בני נוער וסטודנטים נחשפים למושג. במקביל מתרחשת עשייה חינוכית ענפה במערכות חינוכיות שונות ששואפות להנגיש את מושג העמיות ואת האתגרים העומדים בפניו במאה ה-21, לציבורי היעד שלהם. בזהירות הראויה אפשר לומר שהיקף העיסוק החינוכי בנושא בישראל היום הוא חסר תקדים בהיסטוריה החינוכית הישראלית.

יחד עם זאת, אם היומרה היא לייצר תהליך חינוכי משפיע, לא יהיה מנוס מלהתייחס לפיתוח תחום החינוך לעמיות כאל פיתוח של שדה חינוכי, על כל המשתמע מכך. לפני עשור שנים הובלתי, בחסות בית התפוצות והפדרציה היהודית של ניו יורק, צוות עבודה בינלאומי שהתמקד בהנחת היסודות לתחום החינוך לעמיות. המסקנה המרכזית של הצוות הייתה כי יש לשאוף לפיתוחו של שדה חינוכי ייחודי שיקדם ויפתח את תחום החינוך לעמיות. בדו"ח המסכם של המיזם הוגדרה המשימה באופן הבא: "על אף המגוון הרחב של השחקנים המעורבים וקהלי המטרה הפוטנציאליים, בבסיס השדה מצויות מטרות משותפות ופרקטיקה ייחודית. בלב השדה מצויים הערכים והמטרות של העמיות היהודית, וההתמחות הייחודית היא הפדגוגיה הדרושה להעברה משמעותית שלהם לדור הבא".¹

תהליכי התפתחותם של שדות חינוכיים אינם לינאריים ובמרבית המקרים הם מתפתחים בעקבות ועל בסיס התערבויות חינוכיות מקומיות וממוקדות שקדמו להם. אך **השינוי בגישה הוא מעבר מחשיבה נקודתית וממוקדת פעילות חינוכית, לחשיבה הוליסטית, רחבה ואסטרטגית הן באשר לתחום הנדון והן באשר לפדגוגיה הנדרשת. בניית שדה חינוכי מחייבת הגדרה של מושגי הייסוד של התחום, ייעודו ומטרותיו, ופיתוחה של שפה משותפת. נדרשת ממנה הבנה של הסביבה או סביבות הפעולה בהן התחום בא לידי ביטוי כמו גם האתגרים בפניהם הוא ניצב. על בסיס אלה נבנית תפיסה פדגוגית מתאימה ומוגדרים סטנדרטים אחידים לגיבוש והערכת התהליך החינוכי.**

---

1 רביד שלומי ורפאלי ורדה, **חינוך לעמיות יהודית: חזון ומעשה** (המרכז לחינוך לעמיות, ישראל 2012), ע' 18

מה הם, אם כן, הנושאים שיש לתת את הדעת עליהם בדרך לפיתוח שדה חינוכי של חינוך לעמיות שהוא גם משמעותי וגם אפקטיבי:

• **יצירת שפה משותפת**

מושג העמיות הוא מורכב, קשה להמשה ודינמי במהותו. יש צורך וחשיבות ביצירת שפה משותפת במיוחד בין סוכני השינוי והמחנכים שמובילים את העשייה החינוכית. חשוב שהעוסקים בנושא יכירו את מושגי היסוד של העמיות, משמעותם והאתגרים שבפניהם ניצב השדה. אין הם חייבים להסכים על הכול, אך גם במקרה של שוני בגישה עליהם להיות מודעים לו ולהבין את מקורותיו ומשמעותיותו.

• **פיתוח תודעת עמיות מעודכנת**

השינויים ואף המתחים שבין קהילות בעם היהודי והקהילה הישראלית שגוברים בתחילתה של המאה ה-21 מחייבים מודעות להבדלים בתפיסות תוך שאיפה להבין את ההבדלים בפרשנויות ובדגשים האידיאולוגיים שבין הקהילות. הדגש הצפון אמריקאי לדוגמה על ערכי צדק חברתי ותיקון עולם לעומת הדגש הישראלי על שותפות גורל ואחריות הדדית צריכים להיות מובנים לכל העוסקים במלאכה. אלה מחייבים גישה פתוחה ומכילה יותר של מושג העמיות ושל הקשר אל העם היהודי. יש לראות בהם הזמנה לשיח ויישום של גישה כלורליסטית שמודעת לשונות שבין יהודים במאה ה-21.

יתר על כן, חייבים להכיר בעובדה שגם בישראל מתחולל שינוי תודעתי ביחס לעם היהודי ותפיסת העמיות. זהו חלק מתהליך טבעי של מיצוב העמיות אל מול הזהות הלאומית הישראלית. אך שיש כאן תהליך תודעתי בהתהוות ותפיסת העמיות של הישראלים טרם התגבשה סופית, על אנשי החינוך להיות מודעים לתהליך זה והשפעותיו באשר למסרים החינוכיים הרלבנטיים.

• **הכשרה מקצועית**

נכון להיום טרם התמסד תהליך ההכשרה המקצועית של מחנכי ופעילי העמיות. מערך ההשתלמויות העומדות לרשותם הוא בלתי פורמלי ברובו וחלקי מאוד. יש לפתח ולמסד תהליכי הכשרה והשתלמות מבוקרים למחנכים הן במערכות הפורמאליות והן בחווייתיות. יתר על כן, יש לשאוף לפיתוחם של מסלולי תעודה ותארים אקדמיים רלבנטיים למחנכי עמיות.

• **ספרות מקצועית**

מרבית הספרות המקצועית בנושא העמיות אינה קיימת בעברית והשיח הער של השנים האחרונות בנושא מתנהל ברובו באנגלית. שיח זה שהוא מושגי ומעשי כאחד פחות נגיש לאלה שאינם מיטיבי לכת באנגלית. חשוב לייצר את מדף ספרי ופרסומי העמיות בעברית בארון הספרים היהודי העכשווי, לטובת השתלבות מחנכי ישראל בשיח זה. הדיאלוג בעולם היהודי בנושאים אלה הוא חי ובוטע ויש לחשוף את המחנכים הישראלים הן לשיח והן לאתגרים שהוא מעלה.

• **פיתוח רשתות**

במיוחד בשל ראשוניות העיסוק בחינוך לעמיות יש לפעול לכינון של רשתות של מחנכים, סוכני שינוי ומנהיגים בשדה החינוך לעמיות. רשתות אלה יאיצו את תהליכי הלימוד וגיבוש הזהות של פעילי החינוך לעמיות. הן יאפשרו פורמליזציה והתמקצעות הן של תחום העיסוק והן של העוסקים בדיסציפלינה זאת - "מחנכי עמיות(?)". במסגרתן יקודמו גם תהליכי לימוד משותפים וגם הנחלה של תפיסות עולם ותהליכיים פדגוגיים. יתר על כן, רשתות אלה יכולות להוות מנוף לחיזוק העמיות הגלובלית בין חברי הרשת מקהילות שונות בעולם היהודי. ומעבר לכל אלה, הרשתות יוכלו להפוך למאגרי מיקוד המונים (crowdsourcing) לקידום השדה כולו.

• **המשגה אקדמית ופיתוח משנה פדגוגית**

מושגי הייסוד של שיח העמיות בישראל והתפיסה הפדגוגית הנוכחית הם פרי יוזמות של אנשי השטח. התגבשות השדה מחייבת שהם יעברו דרך מסננת אקדמית שתניח תשתית מושגית עמוקה ואיתנה לעתיד. זה בוודאי נכון ביחס למושגי הייסוד של התחום ולניתוח התהליכים שעיצבו את תפיסת העמיות בעבר ומשפיעים על התפתחותה היום. זה רלבנטי גם באשר לפיתוח תורה חינוכית אפקטיבית להנחלת תודעת העמיות ולביסוס וטיפוח הזיקה אל העם היהודי.

• **מחקר והערכה**

השינויים שעובר העם היהודי, ובמיוחד השינוי ביחס לממד הקולקטיבי ולמערכת הקשרים שבין הקהילות, מחייבים חשיבת עומק לגבי משמעותם וכיווני ההתפתחות העתידיים. המחקר האקדמי יכול, בין השאר תוך הישענות על מחקר היסטורי, סוציולוגי, חקר התפוצות, הלאומיות, פסיכולוגיה חברתית וכו', לספק כלים חדשים להערכת תהליכי ההווה ומגמות העתיד, שיאפשרו הערכות מתאימה יותר לאור המטרות.

לכך יש לצרף את הצורך לפתח כלים להערכה של תכניות קיימות וחדשות על מנת לבחון את השפעתן החינוכית ותרומתן האמתית לחיזוק וקידום יעדי העמיות. תחום ההערכה ובמיוחד ההערכה המעצבת מהווה מרכיב חיוני בפיתוח גישה חינוכית אפקטיבית.

מחזון למעשה

מעניין לציין, בפרספקטיבה של עשור שנים, שאחת מהמלצות צוות המשימה הבינלאומי הייתה "נקיטת אמצעים שיבטיחו כי בעוד עשור שנים, בשנת 2020, כל תלמיד במערכת החינוך היהודית, ייחשף בצורה כלשהי, לממד העמיות שבוהותו היהודית" (שם, ע' 42). בכך אין ספק כי חלה התקדמות משמעותית. ואולם ביחס לשאר המרכיבים של השדה שאמורים להבטיח הן את האיכות והן את האפקטיביות של התהליך החינוכי, לא ניתן להצביע על התקדמות משמעותית.

אחד ההסברים לחוסר ההתקדמות הוא חסרונה של כתובת מרכזית (או מספר כתובות מרכזיות) שתאמץ גישה אסטרטגית הוליסטית לפיתוח וקידום המטרות המשותפות של השדה. דבר זה מטיל את האחריות על הגורמים החלוציים והיזמים של התחום. אלה צריכים לבנות קואליציות עם מערכות החינוך המעורבות, בשיתוף גורמי פילנתרופיה ואקדמיה בישראל וברחבי העולם היהודי, לצורכי התמודדות עם האתגרים המשותפים. זאת היא בהחלט דרך פעולה אפשרית שמבטאת גישת עמיות בכני עצמה.

ד"ר שלומי רביד הוא המנהל המייסד של המרכז לחינוך לעמיות יהודית, ועמית מחקר במרכז לחינוך יהודי של אוניברסיטת חיפה

עם בונה צבא בונה עם: אתגר החינוך לעמיות בצה"ל

עדיאל שפירא

הסלוגן המוכר של חיל החינוך, "עם בונה צבא בונה עם", שנטבע ועוצב כמוטו של בן גוריון כבר מימי ראשיתה של המדינה, מעניק לצבא יד חופשית לעסוק בבניין זהות החיילים שלו כמעט ללא ציניות. המערכת הצבאית, ההיררכית, המשמעתית והנוקשה, מעניקה לכלל החיילים חוויות שונות של עיצוב זהות ישראלית ויהודית. השקעה בחינוך ניכרת בראש ובראשונה באוכלוסיית המפקדים העוברים קורסי הכשרה ממושכים ואינטנסיביים.

המסע הצבאי לפולין, 'עדים במדים' שנמשך כשבוע ממוקם באמצע קורס הפיקוד היוקרתי של צבא היבשה, קורס מפקדי פלוגות וגדודים (מפ"ם מג"דים), קורס חובה שנועד להכשיר וללטש את דמות המפקד הבכיר של דרג השטח של הצבא. המסע הוא חלק משמעותי בפיתוח 'ציר הזהות של המפקד' בקורס וחלק ממטרתו המוצהרת היא "לשמש תשתית להרחבת הזהות הערכית והפיקודית של המפקד". המסע נועד לצרוב ולחזק את משמעות השירות הצבאי אצל החניכים וישנה הלצה ידועה כי השבוע שלאחר החזרה מפולין הוא חלון הזדמנויות להחתים את המפקדים על תכניות להארכת שירות הקבע שלהם.

כחלק מציר עיצוב הזהות, בו מרבה צה"ל לעסוק, נערך ב'יד ושם' יום הכנה למסע ובו מאזינים החניכים להרצאה בת שעתיים בנושא 800 שנות תור הזהב של יהדות פולין, טרגדיה עצומה בתולדות עמנו שזוכה לסיפור על רקע סופה. גם במהלך המסע עצמו מושם דגש רב על יהדות פולין, ההיסטוריה שלה, דמויות בולטות כגון רבנים ומנהיגי קהילה עוד. לפני כשנה בעודי חניך בסיומו של יום ההכנה למסע שאלתי את עמיתי לצוות בקורס מה הם יודעים על תור הזהב של יהדות ארה"ב, זה שהחל בראשית המאה והיום מקובל לדבר עליו כסיפור ההצלחה הכי גדול של קהילת מהגרים בהיסטוריה, בוודאי של קהילה יהודית והוא ממשיך בשגשוג גם כיום. עמיתי הביטו בי במבט מלאה פליאה, החרישו ונדמה היה שכלל לא הבינו את שאלתי.

עבור ישראלים רבים, היהודים החיים מחוץ לישראל הם נושא שאין סיבה ממשית לעסוק בו והוא מוסדר, כפי שמלמד המחנך אברהם אינפלד, כאשר הם מצויים באחד משלושה מצבים: הראשון הוא בהיותם סובלים מאנטישמיות. תפיסה המחזקת ומשמרת כמובן את חשיבותה של מדינת ישראל, כמדינת המקלט של היהודים, כמגנה וכמושיעה הבלעדית של העם היהודי.

השנייה, שיהדות העולם קיימת רק כמצב זמני בדרך לעלייה. גישה זו נשענת על התפיסה הציונית הקלאסית שגורסת כי יהודי העולם נשארים בקהילותיהם בחו"ל רק כי הם מבכרים את החיים הטובים, ואם היו נחושים מספיק לממש את ערכיהם היהודיים, כבר מזמן היו עולים ארצה. המצב השלישי, שמקבל רוח גבית בישראל, הוא שהקהילות היהודיות בעולם הן מצב זמני וכי תוך דור אחד או שניים הן עתידות להיטמע בתרבות המקומית ולהתבולל ובכך, תאבד הלכה למעשה זהותם היהודית.

אתגריו של העם היהודי בישראל מחייבים כיום היכרות משמעותית עם העם היהודי מחוץ לישראל, המבוססת על ראייה מפוקחת ועובדות רלוונטיות. היכרות זו חיונית שבעתים עבור מצפן הזהות של מנהיגיה הנוכחיים והעתידיים של מדינת ישראל. את הפער הזה לא ניתן להניח רק לפתחה של מערכת החינוך הפורמלית, שכן משך השפעתה על הדורות הבאים במערכות החינוך תותיר אותנו עם אתגר גדול של דורות של מנהיגים שלא זכו ללמוד על העם היהודי החי בתפוצות. הניסיון למסגר את היהודים החיים מחוץ לישראל כלא רלוונטיים או ככאלו שכל מהותם היא שליחת כסף כפיצוי על היעדרם הפיזי, ממזערת את תפקידם כחלק מהעם ומהלאום היהודי.

צבא ההגנה לישראל, מהווה בחברה הישראלית את התחנה הפורמלית האחרונה לעיצוב דמותם של חייליו אזרחי העתיד. בהתאם לכך ישנה חשיבות רבה לחשוף את המפקדים לאתגריו הנוכחיים והעתידיים של חברי העם היהודי שאינם חיים במדינת ישראל, ושאינם מעוניינים כיום שמדינת ישראל תהא להם בית פורמלי. נדמה כי בצה"ל שולטות הפרדיגמות הישנות שאינן רואות ערך בהצפת הסוגייה המורכבת שנדרשת להתמודד עם חלקים מהעם היהודי שאינם נושאים שווים בנטל' ואינם נכללים באחד משלושת המצבים שתוארו. עבור מפקדי צה"ל וחייליו, המצפן הערכי נבחן למול מציאות עבר בה היהודים בתפוצות משתייכים לקהילות אירופה שנספו בשואה, לאחרים הם אינם חשובים.

בשלוש השנים האחרונות כחלק מעבודתי ב'מכון ראות' ישבתי בעשרות חדרים המאוכלסים במעגלים שונים של המנהיגות העתידית של היהודים בישראל ומחוצה לה והצטערת לגלות שוב ושוב עד כמה מנהיגי העתיד של ישראל מנותקים מאחייהם. כיום המנהיגות הרחבה בישראל בתחום החינוך, המגזר הציבורי ונבחרי הציבור השונים אינם נדרשים להציג את עמדותיהם ביחס לסוגיות הנוגעות ליהודים מחוץ לישראל.

מפקדי צה"ל הם בנים למולדת המתחדשת של העם היהודי - יצירה חדשה-ישנה של העם. ככאלו הם כותבים במעשיהם את הפרקים הבאים בעתידו של העם היהודי ועל כן ראוי לצייד אותם במצפן הזהותי שרלוונטי לאתגריו הנוכחיים של העם יהודי. אתגר זה אינו נעלם מעיניהם של מעצבי החינוך בצה"ל, שרואים בו סוגיה מהותית בביטחון הלאומי ועל כן בפסקה האחרונה במסמך התשתית של החינוך בצה"ל מופיע נושא יהדות התפוצות כחלק מחוסנו של העם ונכתב כי "צה"ל יפעל לחיזוק הקשרים בין מפקדיו וחייליו ליהדות התפוצות".

לסיכום, הצבא כפי שהוצג לעיל אינו נמנע מעיסוק בשיח ערכי זהותי וכבר הוסיף באופן רשמי את נושא יהדות התפוצות לתכני החינוך שלו. נדרש לקחת צעד נחשוני באימוץ והטמעת החינוך לעמיות ובכך להיות "עם בונה צבא בונה עם" שרלוונטי לזמננו ולאתגרי הדור.

עדיאל שפירא הוא מנהל ההכשרה והמתודולוגיה במכון ראות ורס"ן במילואים

תנועות הנוער בישראל: עם הפנים לעם היהודי

רועי תשובה ואילן אזרחי

תנועות הנוער הציוניות קדמו להקמת מדינת ישראל. ניתן אף לומר שתנועות הנוער היו החלוץ שלפני המחנה. לא בכדי, הן מכוננות תנועות חלוציות. התנועות, דתיות וחילוניות, משמאל ומימין, שרובן קמו בחו"ל היו חוד החנית של הפרויקט הציוני. התנועות יצרו פלטפורמות לעלייה לארץ, הביאו צעירים שעברו הכשרה בארצות המוצא ובהמשך, תרמו להתבססות של החברה החדשה בהתיישבות העובדת ובמגזר העירוני. התנועות היו שותפות לעיצוב דמות "היהודי החדש": חסון, פרודוקטיבי, מגן על עצמו, עצמאי, נוטל יוזמה, מחויב לכלל. בוגרי התנועות בישראל, היו גם "שוללי גולה" מעצם היותם תוצר של החינוך הציוני הקלאסי. החינוך הציוני בחו"ל ובישראל הרבה להשתמש בשיטות של חינוך ערכי-חוויתי כדי לצקת את התכנים המהפכניים של הציונות בקרב בני הנוער (מחנות הכשרה, טיולים, שהייה בטבע, פיתוח מיומנויות), מה שסייע לגיוס נרחב של צעירים לפרויקט הלאומי.

אחרי קום המדינה, תנועות הנוער העמיקו את הזהות הישראלית שלהן והפנו את המבט פנימה למשימות שהמדינה הצעירה הגדירה עבורן. לחלק מן התנועות היה קשר היסטורי לתנועות אחיות בתפוצות (למעשה, היו אלה תנועות האם), ולחלק אחר לא. כך או אחרת, החיבור לעם היהודי אחרי השואה, ובמיוחד לקהילות היהודיות במערב - לא היה במרכז סדר היום. יהדות התפוצות זוהתה עם העולם היהודי שנחרב. ה-"ישראליות" של תנועות הנוער הרחיקה אותן מן הקשר ההיסטורי וההכרחי לעם היהודי החי ומתפתח. וגם כאשר התנועות הוציאו מקרבן שליחים לקהילות בתפוצות, הייתה זו שליחות חד כיוונית שנועדה להביא את דבר הסיפור הישראלי לאחינו בגולה הדוויה.

בשנים האחרונות אנו עדים לשינוי. תנועות הנוער מגלות עניין הולך וגובר בעם היהודי. במסגרת תהליכים רחבים יותר המתרחשים בחברה הישראלית, התנועות מבינות כי אחרי שבעים שנות עצמאות ישראלית, ובהתחשב בעובדה כי מדינת ישראל היא היום הקהילה היהודית הגדולה בעולם - הגיע הזמן לחבר את החברה הישראלית ואת בני הנוער אל יהדות התפוצות. הימנעות מחיבור זה תיצור נתק עם מחצית העם היהודי, וזו תוצאה הפוכה למטרות הציונות. האחיזה של תנועות הנוער בכל רבדי החברה הישראלית מאפשרת להן לחולל שינוי משמעותי ביחס הדור הצעיר ליהדות העולם.

לחלק מן התנועות יש כבר פעילות עצמאית בקשרים עם תנועות-אחיות בחו"ל, אך גם קשרים אלה הם נחלת הנהגות התנועות, או אוכלוסיות נבחרות והם אינם מגיעים לרמת השטח ולאחרוני החניכים. מועצת תנועות הנוער החליטה להציב את הנושא בסדר עדיפות גבוה ולחולל שינוי מהותי בקרב התנועות. בסיוע משרד התפוצות, הסוכנות היהודית וקרן אביחי הוחלט לייסד תחום מקצועי חדש ולמנות נושאי תפקידים בתוך התנועות: **רכזי עמיות יהודית**. הרכזים נמנים עם הסגל הבכיר בתנועות ותפקידם לפתח ולהטמיע את נושא העמיות היהודית בתוך התנועות: במערכי ההדרכה, בפעילות השוטפת ובאירועים מיוחדים. התנועות נענו לקריאה והתהליך נמצא בעיצומו.

בשנת תשע"ט כונסו כל רכזי העמיות ל-"בית מדרש" משותף. זה כשלעצמו מהווה מהלך של "עמיות יהודית". כאשר נציגים בכירים מתנועות נוער מכל הקשת האידיאולוגית והדתית יושבים סביב שולחן משותף ולומדים יחד - כבר מתרחש מפגש רעיוני חשוב. בית המדרש יצר הזדמנות ללמידה בשורה של נושאים: ניתוח הרעיון הציוני ויחסו לעם היהודי; הסתכלות על גלי העלייה שהגיעו לישראל כמעבדה של עמיות; הכרות עם תהליכים דמוגרפיים וזהותיים המתרחשים ברחבי העולם היהודי; לימוד על הקהילות הגדולות בעולם; מפגש עם צעירים יהודים מחו"ל השוהים בארץ; הכרת כלים חינוכיים הנדרשים במיזמי חינוך לעמיות יהודית.

אחד משיאי בית המדרש היה סיור לימודי בן חמישה ימים בלונדון. הקהילה היהודית הבריטית נבחרה כ-case study, להכרות עם קהילה יהודית במערב. במהלך הסיור חברי בית המדרש נפגשו עם מחנכים, מנהיגים, רבנים, עובדי נוער מכל קצווי הקשת. כמו כן המשלחת בקרה בבתי ספר, מוסדות חינוך לא פורמאלי, בתי כנסת, מרכזי יזמות, ומוסדות תרבות. הסיור המחייש לחברי בית המדרש את האתגרים של קהילה וולונטארית המקיימת את עצמה על רקע תהליכים חברתיים ופוליטיים של מדינת הבית. הסיור בלונדון גם העמיק את הקשרים בין נציגי התנועות לבין עצמם.

מתוך המפגש והלמידה המשותפים ב"בית המדרש" נולדו יוזמות שאומצו בתנועות הנוער. כל תנועה גיבשה, בהובלת הרכז ובשיתוף מחלקות ההדרכה והרכזים האזוריים, תכנית ומתווה להטמעת עולם התוכן של עמיות יהודית. בנוסף, כל תנועה כתבה והגדירה מערך השתלמויות והכשרות בתחום העמיות ברבדים שונים ועבור קהלי יעד מגוונים בתנועה, החל מהשתלמויות עבור המטה והנהלת התנועה, רכזי המחוז, רכזי סניפים, חברי שנת שירות, קומונרים, מדריכי שכבות וכן הלאה. כל תנועה העבירה ויישמה את מערכי ההדרכה והפעילות שנכתבו על התחום ובכך נוצרה חשיפה רוחבית וכלל ארצית של כלל החניכים בתנועה לתחום, החל מהשכבות הצעירות ביותר וכלה בבוגרי התנועה ואף לצוות המקצועי השכיר. התנועות פיתחו מערכי הדרכה ייעודיים לשכבות גיל השונות בהתאמה לקהל היעד ולעקרונות החינוכיים.

במקביל פועלות התנועות (גם אלו ללא תנועה אחות בתפוצות) במטרה ליצור מפגשים של בני נוער מהתנועה בישראל עם נוער יהודי מהתפוצות, במסגרת הפעילות בישראל או בחו"ל. בחלק מהתנועות הובילה היוזמה ליצירת קשר מחודש וחיבור אסטרטגי עם התנועה העולמית,

או תנועת אחות, לעיתים לאחר שנים של ניתוק בין התנועות. תנועות אשר להן אין תנועה עולמית או תנועה אחות יוצרות קשרים עם גופים וארגונים מתאימים מהתחום כדי לקדם מכגשי נוער ושיח משותף.

בעקבות הפעלת התכנית חלו שינויים רבים ומהותיים בתנועות, למשל- רתימת שליחים חוזרים של התנועות והפעלתם כסוכני שינוי עמדות וכמחוללי שיח במפגשים והשתלמויות פנים תנועתיים, יצירת קשרים ומפגשים עם גופי תוכן מהתחום שלא התקיימו בעבר, יצירת משלחות חדשות וייעודיות לטובת היכרות וחשיפה על העולם היהודי והקהילה היהודית בתפוצות. הדבר בא לידי ביטוי בולט גם בלקיחת חלק באירוע מצעד ההזדהות עם יהדות התפוצות שהופק על ידי משרד התפוצות בדצמבר 2018.

כבר בשלבים מוקדמים של הטמעת תחום הידע החדש ניתן היה להבחין כי נוצר תהליך של שינוי עמדות; נוצרו עמדות חיוביות יותר כלפי הנושא. הדבר בא לידי ביטוי בעצם בהתגייסות של כל התנועות היהודיות למיזם ולבית המדרש, וההירתמות שלהן לעיסוק מעמיק ובלתי מתפשר בשיח מורכב בתחום של עמיות. רבים מהרכזים התנועתיים בתכנית העידו בשיחות אישיות או במהלך מפגשי "בית המדרש" כי יש להם הבנה ברורה ועמוקה יותר של המושג עמיות, של האתגרים ביצירת שיח חינוכי בתחום כישראלים, הבנה טובה יותר של האתגרים של העם היהודי בכללותו, ושל החברה הישראלית ויחסה ליהדות התפוצות ולחיים של היהודים שאינם נמצאים בישראל. תנועות שבעבר לא עסקו כלל בתחום נמצאות כבר בשלב של התאמת החזון התנועתי. תנועות אחרות שמעולם לא עבדו עם התנועה העולמית ו/או עם תנועה אחות החלו לעשות זאת תוך פיצוח אסטרטגי וערכי של אתגר החיבור והשותפות. ניתן לראות אף שינוי במיקוד של משלחות לחו"ל- מתמקדים בתנועות ביצירת משלחות שיגיעו אל קהילות יהודיות ולא ייחשפו רק לתרבויות כלליות בעת ביקור בחו"ל.

מאז הקמתן תנועות הנוער ראו ועודן רואות את עצמן מובילות שינוי, חלוץ בראש המחנה. גם בעיסוק המתחדש בתחום העמיות תופסות התנועות את עצמן כמי שצריכות להיות חלק בהובלת התחום והטמעתו במעגלים רחבים ככל האפשר בעזרת החינוך הבלתי פורמלי.

רועי תשובה הוא סמזכ"ל מועצת תנועות הנוער בישראל
דר' אילן אזרחי היה מנחה בית המדרש המשותף לנציגי התנועות

דפי העמיות הוא בימת שיח עבור יהודים מכל רחבי העולם לבירור סדר היום המשותף שלהם ונושאים הקשורים לזהותם הקולקטיבית. ניתן לראות את המהדורות הקודמות ב: www.jpeoplehood.org/library

הפדרציה היהודית של ניו יורק (UJA): במשך למעלה מ-95 שנים, הפדרציה היהודית של ניו יורק הנה גורם מרכזי בתכנון ובפילנתרופיה קהילתיים בקרב הקהילה היהודית של ניו יורק. באמצעות הפדרציה, כ-55,000 תורמים מחליטים להעניק ממיטב משאביהם כדי לעזור לאנשים במצוקה, לעורר את התשוקה לחיים וללימוד יהודיים, ולחזק את הקהילות היהודיות ברחבי העולם. הפדרציה תומכת בכמעט 100 ארגונים ומוסדות בניו יורק, בישראל וב-70 מדינות ברחבי העולם ומשפיעה על חייהם של 4.5 מיליון יהודים מדי שנה. פרטים נוספים באתר: www.ujafedny.org

המרכז לחינוך לעמיות יהודית מהווה כתובת עבור ארגונים ויחידים השואפים לקדם זהות יהודית קולקטיבית ותפיסת עמיות. המרכז מספק הכשרות, פיתוח מקצועי ופיתוח מנהיגות, תכנים ותכניות, וייעוץ חינוכי ואירגוני בתחום העמיות. www.jpeoplehood.org

המרכז לחינוך לעמיות יהודית
The Center for Jewish Peoplehood Education

 UJA Federation
NEW YORK